

NR 3 1998

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, redaktör
Arkivarie Göran Larsson, Lund
Docent Sten Skansjö, Lund
Professor Anna Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Birgitta Schöld: Några blekingska sundhetsnämnders arbete mot koleran 1831, 1834 och 1853	1
Per Karsten, Bo Knarrström & Mats Regnell: Forntida tecken – ett unikt ornerat yxskaft från Kongemosekultur	17
Skånelandslitteratur 1995	30

Några blekingska sundhetsnämnders arbete mot kolera 1831, 1834 och 1853

Av Birgitta Schöld

Östra Gränd D8, 295 37 Bromölla

Med hjälp av koleraförordningarna av den 9 juli 1831 och den 12 november samma år organiserades kampen mot kolera i Sverige. Lokala sundhetsnämnder ansvarade för att förordningarna följdes. Men arbetet var tungt och följsamheten bland både ledamöter och allmänhet skiftade.

Inledning

Den 1 november 1834 rapporterade prosten Wåhlin i Karlshamn till landshövdingeämbetet i Karlskrona att bara två personer dött i kolera »denna vecka». De döda var kvinnor, 48 och 67 år gamla. Enligt uppgift skulle den senare, 67-åriga inhyseänskan Bertha Mathsdotter från Hoka, ha avlidit av »ålderdomsskröplighet». Men prosten misstänkte tydligen att den uppgiften var felaktig och lät obducera liket. Läkaren som genomförde obduktionen fann flera tecken som tydde på att dödsorsaken istället varit kolera. Prosten skriver att han inte fått in någon anmälan om att Bertha varit sjuk innan hon dog.

Eftersom Bertha Mathsdotter dött i kolera, begravdes hon på en sedan tidigare utstakad och av prosten invigd begravningsplats på Hoka ägor. Han skriver vidare att han »... lemnar derhän huruvida sjukdomsfallet blef förtegdadt af verklig okunnighet om dess rätta beskaffenhet eller i afsigt att undvika kostnaden och besväret för ny kyrkogårds anläggning m.m. ...». Det var först efteråt som han fått veta att den döda före sitt insjuknande besökt en kolerasjuk släkting i Karlshamn och att hon varit »... begiven på fylleri...». Vidare rapporterar han att två kvinnor i Hokedal insjuknat med kolerasymtom och att vak-

ter satts ut vid deras hus och att ingen utom sjuksköterskorna fick ha någon direktkontakt med dem. Under tre dagar hade han också rest omkring i socknens (Asarum) norra delar (Loberget och Ljungsjömåla) för att visitera de hus som tidigare utsetts till sjukhus. På de flesta ställena hade man gjort förberedelser enligt vad som tidigare bestämts, men »... på några alls ingenting vidgjorts af hvad deras inlemnade kontrakter innehålla...».¹

Prosten beskriver en del av den verklighet som landets myndigheter kunde komma i kontakt med, då kolera kom till Sverige. Rädslan för de besvär som följde med kolera var troligen en faktor, när omgivningen underlät att meddela myndigheterna eventuella misstänkta sjukdomsfall. Ett annat besvär och ett stort sådant måste ha varit de kostnader som sjukdomen medförde. Nya kyrkogårdar skulle anläggas, vaktpersonal och sjukvårdspersonal anställas och medicin anskaffas. Dessutom riskerade man att förlora sina inkomster, eftersom både de kolerasmittade och deras omgivning inte fick ha någon kontakt med utomstående. Karantänen var ju till för att hindra kolera från att sprida sig till icke drabbade områden.

Det var både de statliga och lokala myndigheterna som med hjälp av koleraförordningarna från 1831 skulle organisera arbetet

mot kolera. Hur efterlevdes då dessa förordningar ute i landet? Försökte både myndigheter och befolkning på något sätt komma ifrån de krav som förordningarna ställde på dem? Min teori är att även om de flesta följde föreskrifterna så fanns det säkert de som inte var så villiga att följa uppifrån givna påbud. Vilka kunde i så fall skälen vara för att inte följa förordningarna? I denna uppsats har jag valt att undersöka hur arbetet mot kolera bedrevs i ett antal socknar på Blekinges landsbygd åren 1831, 1834 och 1853 för att se om det i källorna finns något svar på frågorna. På grund av det rika källmaterialet har jag valt att begränsa mig till landsbygden och att göra några nerslag i olika socknar.

Kolera

Symtom och behandling då och nu

Det var i slutet av juli 1834 som Sverige första gången drabbades av kolera. Den började i Göteborg och spred sig sedan ut över landet för att grassera som värst under augusti, september och oktober. När prosten Wåhlin skrev sitt brev hade dess intensitet minskat. När kolera till sist upphörde i december 1834 hade den krävt mellan 12 000 och 13 000 människors liv.

Kolera står redan omnämnd i Hippokrates' skrifter, men troligen var den då benämning på en salmonellainfektion.² Så småningom kom alla svåra eller lindriga sjukdomstillstånd, som uppträdde epidemiskt med diarré och kräkningar, att få diagnosen kolera. Till slut kom »...den största och mäktigaste av alla koleraformer så helt att erövra namnet, att när man nu talar om kolera, tänker man på den farsot, som har sina rötter i Indien och som sedan 1817 vid flera tillfällen uppträtt pandemiskt, nämligen Cholera asiatica ...».

När kolera kom till Europa kallades den för asiatisk eller indisk kolera. Den sjukdom som hittills kallats kolera i Europa hette bl.a.

Cholera nostras, sporadica, biliosa, europea, æstivalis och engelsk. Den asiatiska kolera hade också många namn, som Cholera asiatica eller indica, Cholera morbus, epidemica, spasmodica, asphytica, algida och maligna. Beteckningen kolerin (cholerine), som också förekommer, kan ha dolt lättare fall av äkta asiatisk kolera, men den kan också ha använts för att ange det inledande, relativt lindriga stadiet av en senare fullt utvecklad kolera. Man kan också ha kallat en form av sporadisk kolera för kolerin. Denna hade ungefär samma symtom som den asiatiska, men var mera sällan dödlig.³

Hur skulle alla de som eventuellt kom i kontakt med kolerasjuka, veta hur sjukdomen yttrade sig och hur skulle man skydda sig? En beskrivning av sjukdomen liksom av behandlingen av den står att finna i bilagorna till Koleraförordningen av den 9 juli 1831. Dessutom utgavs olika häften för att informera allmänheten. I ett häfte, som trycktes i Karlskrona 1834, beskrivs sjukdomen av en engelsk läkare, dr W. Stevens. Häftet hette översatt till svenska »Anvisning till den Asiatiska Cholerans Behandling»:

»... Före Cholera-anfallet infinner sig wanligen en diarrhé, hwilken måste anses som sjukdomens första stadium. Ut i det andra stadium börjar magen lida; diarréen fortfar och en betydlig mängd af fluidum uttömmes, som har mycken likhet med risvatten. Den sjuke lider wanligtvis ganska mycket utaf häftiga krampryckningar, i synnerhet uti extremiteterna. En plötslig förlust af all kraft infinner sig. Pulsen blir också swagare och efter kort tid upphör den att slå. Ut i det tredje stadium kännes alls ingen puls, huden är rynkad, extremiteterna äro kalla, ansigtsdragen förställda, ögonen djupt insjunkna, rösten hes och nästan alldeles borta, extremiteterna blifwa blå, utandningen är kall, tungan nästan som is, njuren och lefren upphöra alldeles att fungera, en betydlig cardialgie (hjärtängslan) infinner sig, och när den sjuke öfwerlåtes åt sig sjelf eller behandlas origtigt, gör döden snart slut på hans plågor. Detta äro sjukdomens symtomer...»

Koleran kunde först behandlas med åderlåtning om patientens tillstånd medgav detta. Var patienten svag och kall och hade kramp, skulle han eller hon få en kopp starkt kaffe utan grädde med 5–10 droppar opium och ett varmt fotbad med t.ex. 1 del ättika och 3 delar vatten. Blev patienten svettig var sjukdomen vanligtvis övervunnen. Hjälpte inte detta, måste den sjuke genomgå ett vatten- eller imbad och därefter intaga 20 droppar Liqvor Succinatis Ammoniae (Prinsens droppar) tillsatta med 5–8–10 droppar opium. Slutligen skulle hela kroppen frotteras. Behandlingen kunde upprepas vid behov. Om det inte fanns tillgång till bad, gick det bra att badda kroppen och ge varma omslag för att hålla den varm och få igång svettningen. Efter bad och baddningar kunde man lägga på senapsdegar på maggropen, bröst, armar och ben. Var värken i maggropen stark, skulle man sätta iglar där.⁴

För att skydda sig mot kolera fick man inte förtära svårsmält och otjänlig föda utan skulle iakttaga måttlighet både när det gällde mat och dryck. Ytterligare förhållningsregler var: att undvika att bli förkyld, att iakttaga största möjliga renlighet, undvika trångt boende och till sist att behålla sitt sinneslugn.⁵ Den som var tvungen att komma i kontakt med kolerasjuka skulle vidtaga vissa försiktighetsåtgärder. Han eller hon fick inte besöka den sjuke fastande utan måste först ha intagit en eller två teskedar kryddat brännvin. Man skulle komma den sjuke nära så lite som möjligt, och när man lämnade den sjuke skulle munnen sköljas med vatten och ättika och händerna tvättas med en klorkalklösning.⁶

Det var först 1883 som den tyske läkaren Koch upptäckte att kolera orsakas av en liten kommaformad bakterie. Den fick namnet *Vibrio cholerae*. Bakterien sprids först och främst med förorenat vatten, men också med föda som förorenats av kolerabemängt vatten. Även friska personer kan vara bärare av bakterien och sprida smitta.

Ett modernare sätt att beskriva kolera och behandlingen av den är följande: Inkubationstiden varierar vanligen mellan 1 och 5 dagar, men kan också vara så kort som ett par timmar. Klassisk kolera kännetecknas av kräkningar och vattentunna, risgrynsliknande diarréer. Febern är ofta obetydlig och buksmärtor ovanliga. Under de första dygnen kan vätskeförlusterna uppgå till 10–20 liter per dygn. Hälften av de insjuknade dör om de inte får någon behandling. De kraftiga diarréerna beror på att kolerabakterien producerar ett gift, som binds till tarmepitelcellerna. Resultatet blir att vatten och elektrolyter, t.ex. natrium och klorid, utsöndras. Genom att tillföra vätska som innehåller socker och elektrolyter reduceras dödsfallen avsevärt. Sjukdomen kan behandlas med antibiotika, vilket också har prövats i förebyggande syfte både i Afrika och Sydamerika, men resultatet blev att multiresistenta kolerastammar selekterades fram.

För att skydda sig mot kolera i de områden där sjukdomen finns, kan man idag vaccinera sig med ett peroralt (ges genom munnen) koleravaccin, som ger cirka 85 % skyddseffekt under 6 månader. Men det viktigaste rådet är att undvika att dricka vattenledningsvatten, att använda buteljerade drycker och att lyda det klassiska rådet »... cook it, boil it, peel it – or forget it...»⁷

Teorier om epidemiers uppkomst

Hur förklarade man kolerans uppkomst? Sedan lång tid tillbaka fanns det huvudsakligen två teorier som försökte förklara hur epidemier uppstod. Det var dels teorien om miasma (dålig luft) och dels teorien om kontagion (smittämne). Enligt den första läran var det när giftiga ämnen (miasma) strömmade ur jorden eller uppstod ur multnande ämnen, som en epidemi uppstod på en viss ort. Miasmat var ett ospecifikt gift som framkallade sjukdom, men inte en viss sjukdom. Det var förhållandena på orten som orsakade epi-

Ordförklaringar⁸:

Endemi: ständigt närvarande smittsam sjukdom, begränsad till en bestämd geografisk plats

Epidemi: utifrån kommande smittsam sjukdom, som drabbar (en stor del) av befolkningen i ett land eller landområde

Pandemi: utifrån kommande smittsam sjukdom, som drabbar befolkningen i flera länder

min. Anhängare av kontagionläran menade att epidemiska sjukdomar uppkom genom att ett smittämne bildades hos den sjuke och spreds vidare till en annan person, som då fick samma sjukdom. Kontagiet var specifikt för just en sjukdom.

Dessa olika sätt att förklara sjukdomars uppkomst påverkade naturligtvis åsikterna om hur de skulle förebyggas. Kontagionisterna ansåg att de sjuka skulle isoleras och smittämnet förstöras, medan miasmatikerna i sin tur ansåg att sjukdomar skulle bekämpas med renlighet, tillräcklig näring, ventilerade bostäder och en sund miljö.

De styrande i Europa skyddade sedan gammalt sina medborgare, då epidemier hotade, genom att införa karantän och rökningar. Karantän innebar att personer, varor eller fartyg från smittade eller misstänkt smittade områden var tvungna att under en viss tid (t.ex. 30 eller 40 dagar) stanna utanför den ort dit de skulle bege sig. Därefter fick de försedda med sundhetspass tillträde till målet för resan.⁹

Anhängare av de båda teorierna stred mot varandra, när man skulle förklara hur kolera uppkommit. En viktig faktor i diskussionerna var karantänens vara eller icke-vara. Miasmateorin var mest utbredd under 1800-talets första hälft, och skillnaden mellan teorierna

blev så småningom mindre.¹⁰ Men diskussionerna ledde till att läkarkårens anseende bland allmänheten sjönk, eftersom den ju praktiskt taget stod hjälplös inför kolera.¹¹

Kolerans »segerståg» över världen

Kolera har under lång tid funnits endemiskt i Gangesflodens deltaområde i nordöstra Indien och spritt sig i periodiska epidemier över andra delar av landet. Den är dock mycket lite omtalad i den hinduiska litteraturen. När den nämns råder det delade meningar om huruvida det verkligen är kolera som beskrivs. Men från 1500-talet finns flera skildringar av en sjukdom, som skulle kunna vara kolera. En av beskrivningarna kommer från en upptäcktsresande, Correia, som från Goa på Indiens västkust skriver att kolera i epidemisk form (kallad moryx av de infödda) var så dödlig att det var svårt att begrava alla döda. Sjukdomen kännetecknades av kräkningar, med uttorkning som följd, och kramper.

Rapporter om utbrott av kolera finns även från 1700-talet. 1814 rapporterades att ett antal utbrott ägt rum i indiska provinser inklusive Fort William i Calcutta, dit rekryter just anlant från England. Tre år senare lämnade kolera sitt ursprungsområde i nordöstra Indien, och slutligen kom den utanför Indien och började därmed breda ut sig över världen »... and initiated the waves of pandemics that were to engulf the world...» Spridningen skedde bl.a. med hjälp av olika kommunikationer.

Kolera har uppträtt i olika omgångar i s.k. pandemier. Den första pandemin började 1817 och den senaste, den sjunde, började 1961. Gränserna mellan de olika pandemierna kan ibland vara svåra att dra, men indelas ofta i följande perioder: 1817–1823, 1827–omkring 1838, omkring 1840–slutet av 1850-talet, 1863–1874, 1881–1896, 1899–1923 och 1961–mitten av 1970-talet. Det var under den femte pandemin som Koch under sina un-

dersökningar av koleraepidemierna i Egypten och Calcutta 1883–1884 först isolerade och identifierade kolerabakterien.¹²

Koleran i Sverige

Koleran kom till Sverige 1834 under den andra pandemin, och därefter dröjde det till 1850 innan den visade sig nästa gång. Under åren 1853–1859 kom koleran varje år. De sista koleraepidemierna i Sverige inträffade 1866 och 1873. Under det första koleraåret 1834 insjuknade omkring 25 000 personer och av dessa dog cirka 50 %. Andra svåra koleraår var 1853, 1857 och 1866. Se tabell 1.

Koleran kom i de flesta fallen med fartyg från drabbade områden på andra sidan Östersjön. Spridningen inom landet skedde med hjälp av båttrafiken utmed kusterna och vattendragen inåt land. Stockholm och Göteborg var ofta importhamnar för kolera, och vid några tillfällen gällde detsamma också för Malmö, Ystad och Halmstad. Städer som låg utmed Mälaren, Hjälmaren, Vänern, Vättern, Göta kanal och Göta älv drabbades av kolera vid mer än ett tillfälle. Någon enstaka gång spreds kolera via landsvägen. Så var fallet när Jönköping drabbades av epidemin 1834. Den sista epidemin i Sverige 1873 drabbade endast Skåne, där den uppträdde mera lokalt i och omkring Helsingborg. Koleran debuterade ofta i juli eller augusti och upphörde i regel under november-december, ibland tidigare.¹³

Hälsoorganisationen i Sverige under 1800-talet

Under 1800-talet var man oroad över att befolkningen och fattigdomen ökade. Myndigheterna och de högre stånden oroades över de lägre klassernas levnadssätt och beskrev orsakerna till fattigdom och sjukdom i moraliska termer. De fattigas liv och miljöer skulle kontrolleras, och hälso- och sjukvården skulle

lösa deras problem. Detta innebar att s.k. sundhetsnämnder (se nedan) skulle inspektera de fattigas bostäder i samband med koleraepidemierna.¹⁴ Enligt Koleraförordningarna »... bör den noggrannaste tillsyn hållas över snyggheten i gårdar, å gator och andra platser...». Födoämnen skulle vara av fullgod beskaffenhet, och där det fanns brister skulle myndigheterna se till att det blev bättring.¹⁵

För att få full kontroll över sjukvården tillkom ämbetsverket Sundhetskollegium (1813–1877), som när farsoter härjade i landet skulle vidtaga åtgärder »... till deras hämmande och botande...». 1877 ersattes Sundhetskollegium av Medicinalstyrelsen, som 1968 omvandlades till Socialstyrelsen. Mot slutet av 1700-talet inrättades sockenapotek, dels för att de fattiga skulle kunna få läkemedel på socknens bekostnad och dels för att man skulle ha de vanligaste läkemedlen inom räckhåll när det gick epidemier.

Ute i socknarna var det sedan 1813 prästernas skyldighet att övervaka sundhetstillståndet i sina församlingar. De skulle rapportera till Kungl. befallningshavande om någon smittsam sjukdom visade sig där. De skulle också kunna ge råd om behandling innan läkaren kom till den sjuke. 1828 lades ansvaret

Tabell 1. Antal döda i kolera i Sverige 1834–1873 jämförda med den totala dödligheten och medelfolkmängden.¹⁶

År	Medelfolkmängd	Döda	Döda i kolera
1834	2 971 098	76 294	12 637
1850	3 461 914	68 554	1 811
1853	3 551 863	84 047	8 511
1854	3 585 720	70 846	1 152
1855	3 624 568	77 734	2 302
1856	3 656 999	79 618	335
1857	3 680 295	101 491	3 771
1858	3 710 921	80 498	547
1859	3 760 987	75 720	813
1866	4 137 409	82 666	4 706
1873	4 174 192	75 525	351

Tabell 2. Antal döda i kolera i Blekinge under 1800-talet.¹⁷

År	Officiella siffror (enligt Tabell- kommissionen)	Siffror enligt Almquist (förste stadsläkare i Göteborg)
1834	331	331
1850	50	45
1853	1 059	1 223
1854	16	20
1855	1	0
1856	2	2
1857	404	391
1858	0	0
1859	2	3
1866	5	5
1873	0	0

Tabell 3. Pastorat och församlingar med antalet döda i kolera 1834 och 1853.

Pastorat och församlingar	1834	1853
<i>Landsbygd</i>		
Asarum	41 (42)	—
Augerum	—	32 (25)
Backaryd	5	2
Bräkne-Hoby	3	—
Gammalstorp	1	3
Hjortsberga	—	3
Hällaryd	3 (4?)	—
Jämjö	—	2
Jämshög	—	6
Kristianopel	—	2
Listerby	1	10
Lösen	—	4
Mjällby	5	44 (40)
Mörrum	1	—
Nättraby	—	25
Ramdala	—	11
Rödeby	—	4 (5)
Sillhövda	—	1
Sturkö	—	19 (18)
Torhamn	—	30 (28)
Ysane	—	2
Tving	—	10
<i>Süder</i>		
Karlshamn	185	—
Karlskrona	—	1 055
Sölvesborg	—	1
<i>Köping</i>		
Ronneby	84	29

för hälsofrågorna över på kyrkorådet och 1831, när kolera första gången hotade landet, inrättades i alla församlingar tillfälliga, lokala sundhetsnämnder, som utsågs av sockenstämorna och rapporterade till landshövdingen. Deras skyldighet var att med olika åtgärder försöka hindra att befolkningen drabbades av kolera.

1843 gick hälsofrågorna över från kyrkorådet till sockenstämman, som fick det ekonomiska ansvaret för hälsofrågor. Själva hälsovårdsarbetet lades på en särskild sockennämnd med vald ordförande.¹⁸ 1857 kom en ny epidemilag, och enligt den skulle hälsovården skötas av sundhetsnämnderna i städerna och sockennämnderna på landet. I och med kommunreformen 1862 kom landstingen att successivt ansvara för hälso- och sjukvården. 1874 kom hälsovårdstadgan, som bl.a. dels innehöll regler för hälsovården i städerna och på landsbygden och dels innehöll riktlinjer för farsotsbekämpning.

Blekinge

Kolera i siffror

1853 var det svåraste koleraåret i Blekinge, där de flesta fallen inträffade i Karlskrona. Enligt uppgift från landshövdingeberättelsen 1851–1855 dog 1 055 personer av de 1 925 invånare i staden som insjuknade, alltså en dödlighet på något mer än 50 %. På landet insjuknade 334 och 170 dog. Första koleraåret 1834 dog 185 personer i Karlshamn och i hela länet 331. Ronneby, som då var köping, kom att drabbas av kolera 1834, 1850 och 1857. Tabell 2 visar hur många som dog i kolera i Blekinge under epidemiåren.

Eftersom jag var intresserad av att få veta hur kolera drabbade länet, undersökte jag dels dödböckerna och dels de befolkningsstatistiska tabeller som prästerna gjorde upp för åren 1834 och 1853. Jämför man siffrorna, ser man att de inte alltid stämmer överens. Se tabell 3.

Siffrorna inom parentes kommer från de befolkningsstatistiska tabellerna. De övriga kommer från dödböckerna för respektive församling. De socknar som beskrivs i uppsatsen är: Asarum, Bräkne-Hoby, Hållaryd, Lösen, Mjällby, Mörrum, Nättraby och Torhamn. En del av socknarna drabbades hårt och andra bara lindrigt.

Brita Zacke beskriver i sin bok »Koleraepidemin i Stockholm 1834» vilka fel som kunde uppstå, när myndigheterna skulle bokföra personer som dött av kolera. Det var inte alla dödsfall som anmäldes till sundhetsbyråerna (anmälningslokal), utan en del anmäldes direkt till pastorsexpeditionerna och blev således inte registrerade i de handlingar som finns i läkararkiven. Ibland dubbelfördes personer i dödböckerna, som inte blev justerade innan mortalitetsstatistiken räknades ut. Troligen är det en anledning till att siffrorna visar en sådan differens för Blekinge 1853 enligt landshövdingeberättelsen. En annan kan vara att siffrorna för hela länet blandats samman med siffrorna för Karlskrona stad. En noggrannare genomgång av materialet för den staden behöver göras. Från landsbygden ser vi att Asarum 1834 hade 41 döda enligt dödboken, men 42 enligt befolkningsstatistiska tabellen. Troligen var det den ovan nämnda Bertha Mathsdotter från Hoka som justerade siffran, när det blev klarlagt att hon dött i kolera.

Tabell 3 visar att det främst var södra delen av Blekinge som drabbades. De flesta fallen inträffade i städerna, där trångboddheten oftast var stor och hygienen dålig. Dåliga miljöer fanns också på landsbygden. Gårdsbrunnar och stadsbrunnar var stora smittkällor eftersom slask- och avloppsvatten ofta hälldes direkt på marken.

Förberedelser inför en väntad koleraepidemi 1831

1831 nådde koleran länderna på andra sidan Östersjön. I Sverige började tidningarna

undra, varför inga åtgärder vidtagits för att förhindra en eventuell spridning inom landet. Karantänregler fanns ju redan för sjöfarten. En kommitté tillsattes och resultatet blev till slut Kolerakungörelsen av den 9 juli 1831. Den befanns vara så sträng i sina riktlinjer angående spärrningar (cordonner) att den ersattes av en kungörelse av den 12 november samma år. I den senare var paragraferna om spärrningar helt strukna. Men § 12, lydande »... Öfwer resande eller kringvandrande personer skola wedebörande, till farsotens förekommande, hålla noga uppsigt...», tolkade många socknar såväl 1831, 1834 som senare, såsom att spärrningar kunde genomföras om det ansågs nödvändigt.¹⁹ Bilagorna, som finns i kungörelsen av den 9 juli, ändrades inte utan fortsatte att gälla.

Men samtidigt som kungörelsen av den 9 juli blev klar, hade sockenprästerna redan fått i uppdrag av landshövdingen att hålla sockenstämma så snart som möjligt för att göra förberedelser inför en eventuell hotande koleraepidemi. För varje byalag skulle en sjukvaktare, som var »förständig och rådig och gjort sig känd för människokärlek», utses. Han skulle få råd av läkare hur de sjuka skulle behandlas. Till sin hjälp skulle han ha sjukvakterskor »... hvilka, emot någon billig ersättning åtaga sig att vårda de sjuka, biträda med badningar, medikamenters övergivande, rökningar...». Personer kunniga i åderlåtning skulle vidtalas liksom sådana som skulle svara för medikamenterna. Avlägset belägna hus, som kunde vara lämpliga till sjukhus, skulle utses. Höfrö, som användes vid badningar för att få igång svettning, skulle samlas in. »Smittad hud» fick inte komma i kontakt med frisk. Noggrannhet skulle iakttagas vid dödsfall, begravningar och med den dödes kläder. Vad som beslutades på stämmorna skulle därefter meddelas landshövdingen.

Den 17 juli höll de flesta av de socknar jag undersökt sockenstämma, men i Lösen sam-

manträdde stämman en vecka senare och i Hällaryd och Åryd dröjde det ända till den 25 augusti. Någon förklaring till dröjsmålet finns inte i deras protokoll. Stämmorna började i regel med att ordföranden läste upp landshövdingens brev av den 8 juli med ovan nämnda föreskrifter och ett kungligt cirkulär av den 25 augusti 1813, som beskriver vad som bör göras för att hindra utbredning av smittosamma sjukdomar. Därefter utsågs sjukvaktare.

Enligt protokollet från Mjällby beslöt stämman att utse byarnas åldermän till sjukvårdare, och de skulle biträdas av sina bisittare, som blev s.k. sexmän. Övriga stämmor har inte antecknat i protokollen om det var åldermännen enbart som utsågs till sjukvårdare eller sjukvaktare, eller om uppdraget gick till andra »förståndiga och rådiga män» i byarna. Troligen varierade det med de olika socknarna. På några av stämmorna delades socknen in i rotar. Bräkne-Hoby delades t.ex. in i 20 rotar och Nättraby i 10 rotar med var sin sjukvaktare.

I Asarum utsågs en sjukvaktare, kallad sjukföreståndare, för vart och ett av de större byalagen, sammanlagt sex stycken. Stämman utsåg också en huvuduppsyningsman, som näst efter pastorn skulle ha uppsikt och »... befallande makt ...» över sjukvården i församlingen. Han skulle också ha hand om mediciner och de föreskrifter (angående kolera) som kunde komma från länstyrelsen. Tillsammans bildade pastorn, huvuduppsyningsmannen och de sex sjukföreståndarna en sjukkommitté, där pastorn var ordförande. Kommittén skulle avgöra i alla de angelägenheter som hörde till sjukvården. När valet av sjukvaktare skulle genomföras, lade ordföranden märke till att det ordet hade missförstått. För de flesta innebar det att de blev skyldiga att »... bestrida inom ett smittadt hus en med våda för deras eget lif förknippad sjukvakt...», varför han fick förklara innebörden

av sjukvaktare, nämligen att ha tillsyn över sjukvakterskorna.

På sockenstämman i Torhamn var många bekymrade över hur man skulle kunna fullgöra det som stod i landshövdingens brev, men efter det att ordföranden lämnat råd och upplysningar, började man med att utse sjukvaktare. En större del av församlingen trodde att det kunde vara tillräckligt med en eller två sjukvaktare i mån av rotarnas storlek och en för varje bebodd ö. Om koleran kom, kunde flera anställas. I Mörrum och Nättraby utsågs en uppsyningsman per sjukvaktare. I Lösen skulle sjukvaktaren också tjänstgöra som uppsyningsman.

I alla socknarna utsågs sjukvakterskor till ett antal av en eller två, ibland tre per rote. Det blev för de mesta sjukvaktarnas och uppsyningsmännens uppgift att utse lämpliga personer. Det var änkor, pigor och hustrur till bönder, torpare och båtsmän, som åtog sig den sysslan. I Lösen noterades i protokollet att det inte borde vara svårt att utse ett lämpligt antal sjukvakterskor, eftersom det fanns god tillgång på fattiga hustrur och änkor, som hellre arbetade ihop sin förtjänst än tiggde. Åderlåtare inom socknarna skulle få besked om att vara tills hands när så behövdes. Medicamenterna placerades antingen i prästgården, hos klockaren eller hos uppsyningsmännen och sjukvaktarna ute i rotarna. Från Torhamn noteras att en av svårigheterna med medicamenterna var att det varken fanns medicinalvikter eller måttglas för droppar, men att den bristen borde kunna avhjälpas av läkare eller apotekare. De som fick mediciner skulle betala för dem där de hämtats. För de fattiga önskade däremot församlingen få fria mediciner på Sundhetskollegiets bekostnad, och man skulle se till att detta inte missbrukades.

Att skaffa fram lämpliga hus, som kunde tjäna som sjukhus, tycks ha vållat problem i en del socknar. I Asarum lades det fram förslag på lämpliga sjukhus, men inget blev be-

slutat på stämman. Det blev sjukföreståndarnas sak att lösa den frågan. Detsamma gällde i Hällaryd. I Torhamn fanns inget särskilt hus för de sjuka, och det skulle kosta för mycket att uppföra ett sådant. Man menade att ingen lämnar sin »... hydda ...» utan tvång och att var och en helst själv ville vårda sina sjuka. Beslutet blev att om det behövdes när fara hotade skulle församlingen överväga att fullgöra det som stod i landshövdingens skrivelse. I övriga socknar utsågs sjukhusen redan vid detta första möte. Alla stämmor förklarade sig villiga att samla in höfrö. Troligen berodde det på att det var den enklaste av de uppgifter som de kom att ställas inför.

Flera av socknarna ställde sig positiva till att spärra av de områden eller hus som eventuellt drabbades av koleran. Men i Torhamn ansåg man att cordonner skulle hindra den friske från att nå sitt arbete. Det var bara genom att vara försiktig som man kunde undvika att bli sjuk.

Frågan om begravningsplatser behandlades av stämmorna i Bräkne-Hoby och Nättraby. Bräkne-Hoby bestämde redan på sitt möte var dessa skulle ligga, medan stämman i Nättraby ansåg att uppsyningsmännen i samråd med jordägarna skulle utse dessa så snart koleran kom. Bräkne-Hoby ställde också upp regler för hur och när de koleradöda skulle komma till begravningsplatserna. De fick inte bäras utan köras dit, och detta fick bara ske på kvällen. Högst sex personer fick närvara vid begravningen, och den som bröt mot detta straffades med böter. Nättraby skriver att liken, beströdda med kalk, borde begravas så fort som möjligt.

Kostnaderna för dessa åtaganden, som lades på sockenstämmorna, bör ha varit ett stort bekymmer. Sjukvaktare och sjukvakter-skor skulle ha betalt. Sjukhusen skulle utrustas, och begravningsplatser anläggas utanför byarna på någons mark. För att klara av de utgifter som skulle uppstå om koleran kom,

ansåg sockenmännen i Asarum att pastorn i samråd med sjukkommittén skulle skaffa pengar genom lån och att utgifterna senare, mot kvitto, skulle uttaxeras av socknen.

Sundhetsnämnderna 1831

Efter det att socknarna börjat ordna med förberedelserna inför den väntade epidemin, kom så Kolerakungörelsen av den 9 juli. Enligt den skulle socknarna utse sundhetsnämnder, som skulle ha hand om sjukvården i samband med koleran. När koleran väl kommit till socknen, skulle nämnden sammanträda en gång i veckan. I Kolerakungörelsen finns beskrivet hur arbetet mot koleran skulle gå till.

Prästerna fick återigen en uppmaning (av den 18 augusti) av landshövdingen att utlysa sockenstämmor, nu för att utse ledamöter till sundhetsnämnderna. Enligt landshövdingens kallelse skulle de tidigare utsedda sjukvaktarna kallas för uppsyningsmän och biträda sundhetsnämnderna. Prästerna skulle meddela landshövdingeämbetet vilka som utsetts till ledamöter och om de själva ville vara nämndens ordförande. Om inte, skulle de föreslå någon annan lämplig person. Det var landshövdingen som till sist utsåg ordföranden. – Vilka av socknens invånare var det som utsågs till ledamöter i sundhetsnämnderna? De flesta av ledamöterna var bönder, nämndmän och hemmansägare och i östra Blekinge, med närheten till Karlskrona, militärer.

I Mjällby utsågs den 21 augusti de åtta åldermän som tidigare utsetts till sjukvaktare till ledamöter i sundhetsnämnden och sexmännen blev sjukvaktare. Sockenstämman hoppades att pastorn skulle utses till ordförande och hans medhjälpare till vice ordförande.

Den 28 augusti samlades sockenstämman i Mörrum och valde de tidigare uppsyningsmännen till ledamöter i sundhetsnämnden. Sjukvaktarna förordnades till uppsyningsmän. Pastorn själv hade helst sett att han be-

friats från ordförandeskapet, men eftersom det inte fanns någon annan lämplig person att tillgå, ville han inte dra sig undan sin uppgift och föreslog själv att en riksdagsman från Mörrum skulle utses till vice ordförande.

I Asarum ville man på stämman den 18 september helst vänta med att utse sundhetsnämnd, eftersom ordföranden befann sig på resa. Men eftersom det var bråttom beslöt man att genomföra valet. Sundhetsnämnden kom att bestå av de tidigare utsedda uppsyningsmännen och sjukvaktarna blev uppsyningsmän. Församlingen hoppades att pastorn skulle åtaga sig ordförandeskapet i nämnden, och under hans frånvaro önskade man att den vikarierande pastorsadjunkten tills vidare skulle vara ordförande.

Pastorn i Nättraby förklarade att han inte hade tillräckligt med tid för att vara ordförande i sundhetsnämnden och föreslog två andra kandidater till den posten. Nämnden där kom att bestå av åtta ledamöter och tre suppleanter. – Samma dag, den 4 september, valde Torhamn sin sundhetsnämnd och tillsyningsmän som skulle biträda nämnden. De församlade önskade enhälligt att prästen skulle åtaga sig ordförandeskapet, vilket han avvisade med hänvisning till sin ålder och arbetsbörda. Eftersom det inte fanns medel att avlöna en medhjälpare till honom valdes en bonde till ordförande, men prästen skulle i mån av tid och hälsa, intill dess landshövdingen valde annorlunda, hjälpa till med ärendena i nämnden. Från landshövdingeämbetet kom en skarp skrivelse till pastorn att det var hans skyldighet att vara ordförande i sundhetsnämnden tills landshövdingen förordnat någon annan. Församlingen hade inte rätt att utse ordförande. Visserligen kunde de uppgivna skälen vara nog för att bli befriad från uppdraget, men å andra sidan fanns det ingen lämplig ståndsperson i socknen till denna befattning. Allmogen hade inte tillräckliga kunskaper för denna uppgift, och allmogen på

Sturkö hade klagat hos landshövdingeämbetet att den inte fått någon hjälp av prästerskapet, när den inte förstått innebörden av kunskörelser och därmed »... blivit bragta i den största förlägenhet...». Landshövdingen hoppades att pastorn till en början inte skulle dra sig undan denna uppgift.

Koleraåret 1834

När koleran 1834 kom till Sverige fick sundhetsnämnderna över hela landet sätta igång med sina uppdrag. Kolerakungörelsen av den 12 november 1831 gällde. De första kolerafallen inträffade i Göteborg i slutet av juli, och sedan spred sig epidemin över landet och kom i slutet av augusti till Karlshamn. Koleran drabbade Blekinge från Mjällby i väster till Ronneby i öster.

Sundhetsnämnderna i Blekinge sammanträdde i slutet av augusti eller i början av september och började med att välja ersättare för de ledamöter från 1831 som av någon anledning inte längre kunde vara med. Därefter utsågs sjukvaktare och sjukvakterskor, åderlåtare och likbärare liksom de hus som skulle tjänstgöra som sjukhus. Dessa skulle också utrustas med diverse inventarier som t.ex. sängar med sängkläder. Sjukhusen skulle först och främst användas av fattiga och trångbodda personer. Begravningsplatser utsågs eller skulle utses senare. Vidare diskuterades kostnaderna för alla dessa åtgärder. Andra ämnen kunde också tagas upp till diskussion på det första mötet. Mera härom nedan. De flesta av de undersökta socknarna var tydligen snabba med att rapportera om sina åtgärder till landshövdingen.

Vid Mjällby sundhetsnämnds sammanträde den 30 augusti beslöts bl.a. att »... de så kallade ...» fattiga skulle använda sina egna sängar och kläder så långt de räckte och att det som fattades skulle fyllas på av hemmansägarna. Vidare skulle den lönnkrögare som ertappades med brännvinsförsäljning få

böta 6 riksdaler banco. Det fanns, enligt protokollet, ett otal lönnkrögare »... som bidrogo till kroppens och sedernas förderf...» Måttlighet och snygghet medverkade till att bevara hälsan, så förutom att straffa lönnkrögarna skulle även de som inte höll rent i sina hus eller gjorde husen till svin- och fähus böta 8 riksdaler banco. Även nämnden i Hällaryd poängterade att den med »... underhållande betjäning...» skulle se till att främja ordning och snygghet inom sina rotar.

Sjukhusens utrustning skulle antingen betalas av fattigkassan, som i Mörrum, eller med en hemmansskatt, som i Bräkne-Hoby. Sängar med sängkläder skulle i Mörrum lämnas in natura. I Hällaryd ansåg man att de sjuka vårdades bäst av sina anhöriga. Nämnderna beslutade att skaffa medikamenter, som sedan skulle delas ut till de olika ledamöterna. Dessa skulle sedan dela ut dem till de sjuka.

Hur ställde sig nämnderna till att spärra hus eller i värsta fall hela orter om de hemsöktes av koleran? De som kom från smittat eller misstänkt smittat område skulle genomgå 10 respektive 5 dygns karantän. I protokollet från Mjällby finns anteckningar från ett sammanträde några dagar efter det första mötet, att socknen skulle spärras från och med sammanträdesdagen eftersom det gått rykten att koleran kommit till Karlshamn. Spärningen borde gå att genomföra eftersom Mjällby låg ett stycke från landsvägen. Ingen fick komma in i socknen från smittad eller misstänkt smittad ort. Den eller de som inte ställde upp för att hålla vakt vid de olika posteringarna skulle bötfällas liksom de som släppte in obehöriga innanför spärningarna. Besökte vakten krogen under tjänstgöring och söp sig full blev det också böter.

Sundhetsnämnden satte upp regler för vakt-tjänstgöringen, och dessa skulle de vakt-havande alltid ha med sig. Bevakningen skulle verkställas av både hemmansägare och hus-män. Fiskarena skulle bevaka kusten. De som

besökte Karlshamn, Mörrum och Asarum så länge koleran fanns där fick böta 2 riksdaler banco och om koleran genom slarv kom in i socknen ökades böterna till 10 riksdaler banco. Hanöborna skulle genomgå karantän innan de fick gå i land. Sundhetsnämnden fick senare bekymmer med uppsyningsmännen, som tydligen fick ta emot mycket ovett när de skulle ordna med kustbevakningen. Risken fanns att nämnden inte fick någon hjälp av dessa. Därför beslutade man att den »... som med sturskhet och ohöflighet bemöter förenämnde Her-rar i och för den handräckning de lemna Sundhets Nämnd, skall böta 2 riksdaler Banco; och vare lag samma om den som med otidighet bemöter den hvilken budar till vakt...».

När sundhetsnämnden i Mjällby samman-trädde i slutet av september uttryckte den sin tillfredsställelse med att landshövdingeämbe-tet utsett särskilda försäljningställen utanför Karlshamn, där sockenborna kunde sälja sina produkter utan rädsla för att bli smittade. Därför upphävdes spärningarna till socknen tem-porärt. Men fortfarande fick ingen besöka Karlshamn, Mörrum eller Asarum eller ta emot besök därifrån. Hanöborna fick inte hel-ler gå i land, eftersom de ofta tog emot besök från Karlshamn. Nämnden hade ytterligare ett problem, och det var att ledamöterna inte all-tid kom till sammanträdena. För att få slut på det oskicket skulle de som inte inställde sig bötfällas. Böter blev det också för dem som inte städade sina hus på uppmaning av utsedda s.k. rotmästare.

I Bräkne-Hoby spärrades ett hus i Bälganet i början av september. Där befann sig ett par Jönköpingsbor utan att vara försedda med läkarintyg. De skulle genomgå tio dygns ka-rantän, om inte landshövdingen bestämde något annat. Sockengränsen mot Karlshamn spärrades med vakt för att varna »socken-männen», så att dessa inte »... i okunnighet blottställa sig för vådan att färdas till sta-den...».

I en skrivelse till landshövdingeämbetet hade sundhetsnämnden i Asarum klagat över att det var svårt att få sjukdomsfallen anmälda i rätt tid. Det hjälpte inte med tillsägelser. De pekade också på den liknöjdhet som fanns hos allmogen och menade att den kunde bero på »... den vidskepliga tron på ett öde, som inte kan afvändas...». Nämnden skall ha fått till svar, enligt det brevkoncept jag funnit bland handlingarna till Blekinge landskansli, att de skulle använda sig av § 47 i koleraförordningen. Enligt den skulle nämnden ta till böter för att göra sig åttlydda, och hjälpte inte det skulle varje särskilt fall anmälas till landshövdingeämbetet.

Men landshövdingen ville kontrollera närmare hur det stod till i Asarum. Han hade fått rapport om att ordföranden var sjuk och inte kunnat fullgöra sina plikter. Landshövdingens adjutant, kammarherre Wirgin, skickades till Asarum i mitten av oktober för att kontrollera hur förhållandena var där. Kolera hade ju brutit ut i socknen den 7 september. Så fort Wirgin kommit till Asarum sammankallade han sundhetsnämndens ledamöter till sammanträde dagen därpå. Många hann inte få kallelsen. På sammanträdet talade Wirgin om att han besökt en gård, där mannen och hustrun dött i kolera och ett barn låg sjukt, och han undrade varför det inte fanns någon sköterska där, inga medikamenter och varför man dröjt med att skicka efter läkare. Vidare hade de sjuka inte skiljts från de friska.

Wirgin hade också fått veta att en piga från Högaböke och en båtsman i Kråken (orterna ligger norr om Asarum), vilka dött i kolera, förts till Asarums kolerakyrkogård istället för till dem, som låg närmare. Ledamöterna fick tillsägelse att de hädanefter skulle uppfylla sina plikter och »... räcka en hjälpande hand åt den fattiga och arbetande klassen...». Nämnden försvarade sig med att, dels hade den inte fått kännedom om kolerafallen förrän sent av pastorsadjunkten, och dels var

kolerakyrkogårdarna varken utsedda eller utstakade. En bonde ville ha 200 riksdaler för att avstå ett område till kyrkogård, och det trodde sig nämnden inte kunna gå emot. Den fick till svar att den inte skulle bry sig om jordägarens protester. Därefter gick Wirgin igenom hur sundhetsnämnden skulle arbeta och vilket ansvar varje ledamot hade.

I en familj i Långasjönäs utanför Asarum dog båda föräldrarna i oktober i kolera. Familjen hade strax innan flyttat från Lösen i östra Blekinge. Ordföranden i sundhetsnämnden i Lösen rapporterade till landshövdingeämbetet den 23 september att han fått veta att några bönder lejts av mannen, som var fabrikör, för att flytta bohaget. Eftersom han inte visste vilka säkerhetsåtgärder som vidtagits för att säkra ännu osmittade ställen, tyckte ordföranden att det var bäst att informera landshövdingen om fabrikörens förehavanden. I slutet av oktober begärde ordföranden att tinget i Lyckeby den 5 november skulle skjutas upp, eftersom flera av de personer som skulle inför tinget kom från smittade områden. Skyddsåtgärderna ansågs inte vara tillfredsställande, och de var framförallt inte tillräckliga för att lugna en stor del av allmänheten. Hos den hade ett slags »terreur panique» uppstått sedan man fått veta hur det gått för fabrikören och hans familj från Lösen efter det att de flyttat till Långasjönäs. »... Det må inte lämnas obemärkt, att *han* vid ett besök i Lyckeby, en liten tid efter afflyttningen, af lättsinninghet och högst opassande Trottsighet, gick omkring och gned sina kläder emot andra, under åtlöje öfver den eller dem, som icke trodde lika med honom, att *cholera*n ej smittade. Icke få finnas likasinnade, och der de anlända, kommer åtminstone våld i fråga, om något med dem skall uträttas...»

I Hallaryd hade en dräng insjuknat i kolera efter att ha varit i Karlshamn i flera dagar och där ägnat sig åt dryckenskap. Han fick svett drivande medel av skolmästaren och blev

åderlåten, men dog ett dygn efter hemkomsten. Drängens mor lämnade hemmet över natten och det gjorde också hans tre syskon. Ordföranden såg till att syskonen kom tillbaka till hemmet och att vakt sattes ut runt huset.

Ofta tycks missförstånd ha uppstått både mellan sundhetsnämnderna i de olika socknarna och mellan nämnderna och landshövdingen. Ordföranden för nämnden i Mjällby var t.ex. missnöjd med att landshövdingen fått den uppfattningen att det inte skulle ha funnits några medikamenter i socknen då koleran bröt ut. Det hade det visst funnits, men inte i några stora mängder, eftersom Sölvesborg låg så nära att det gick att hämta mera på apoteket där.

Koleraåret 1853

Detta år drabbade koleran främst de östra delarna av Blekinge. Mjällby var den enda

socken i västra Blekinge som hemsöktes. Sundhetsnämnderna började sitt arbete igen. Varje byalag skulle ordna med sjukvård inom sitt område och skaffa fram sjukvårdspersonal och sjukhus m.m. I Nätraby flyttades sundhetsnämndens åligganden över till sockennämnden och följde därmed förordningen om sockennämnder från den 29 augusti 1843. Det var inte bara sjukvårdspersonal som skulle utses utan också likbärare. Protokollet från Sturkö noterade att de anhöriga själva ville vara likbärare. Man slutade förhoppningsfullt protokollet med att eftersom socknen var kringfluten av vatten på alla sidor och att där fanns mycket små byalag med gårdar och boningshus vitt skilda från varandra, skulle detta bidra till »... sjukdomens mindre framfart å denna ort...»

Problem saknades inte heller för sundhetsnämnderna under denna koleraperiod. I Hör-

Stiby backe, Hällevik, Mjällby socken. »Här vilar offren för koleran 1853. Kommunen reste vårdan 1953.» Foto: Författaren.

viks fiskeläge i Mjällby socken hade fyra hus drabbats av vad som misstänktes vara kolera. Men provinsialläkaren i Sölvesborg meddelade sundhetsnämnden att det inte var kolera, men att sjukdomen var smittsam och kunde övergå till det. De sjuka skulle få hjälp med bättre mat och medicin. Husen skulle spärras, och var och en som försökte tränga sig igenom spärrningarna skulle böta 20 riksdaler och ställas till ansvar inför lagen. Drabbades fler hus skulle de eller också hela socknen spärras. Provinsialläkaren beskriver i en rapport hur han blivit förd bakom ljuset. Han hade inget vetat om att två flickor i Hörvik dött av diarré och kräkningar, förrän en flicka kom till honom för att få medicin till sin sjuka mor. Modern dog innan flickan hunnit hem. När läkaren kom dit fick han veta att barnen plågats av en »... bröstsjukdom ...» och att hustrun varit begiven på starka drycker och varit vårdslös med sin hälsa de sista dagarna.

Ytterligare en kvinna i området hade insjuknat och dött. Hon hade kommit från Bornholm och farit illa under karantänsvistelsen i Karlshamn. Eftersom ingen liköppning tilläts, kunde läkaren inte med bestämdhet säga att dödsfallen orsakats av kolera. Det kunde också ha varit en kombination av en svårartad kolerin och dåliga födoämnen. Läkaren rapporterade att sjukdomen höll till i de östra delarna av viken, där de fattigaste fiskarna bodde. Han menade att de trånga, osunda boplatserna, den osunda födan och elände och uselhet i övrigt bidrog till sjukdomen. Han anmärker också att sundhetsnämnden visserligen »... var rask att sätta sina anordningar på papperet...» men trög i sin verksamhet.

I Nättraby tycks sundhetsnämnden ha haft problem med sjukvården ute på Aspö. Ordföranden och några ledamöter hade med anledning av en skrivelse från landshövdingen den 21 augusti besökt ön för att få en uppfattning om läget där. Ordföranden skriver att nu fanns det tillräckligt med medikamenter på

ön och att sjukvården var ordnad, men på Aspö Ryd var man så gripen av förskräckelse att man nära nog skydde de sjuka. Eftersom Aspö ligger så långt från Nättraby, var det omöjligt för nämnden att ha daglig tillsyn där. Ordföranden anser att det kanske var viktigare där än någon annanstans på grund av »... Aspö innevänares liknöjdhet för gifvna föreskrifter och befallningar...» och att det därför vore bättre om Aspö fick en egen sundhetsnämnd.

I Nättraby dog två personer i kolera, en kvinna i Mjövik och en man i Emmahult. Kvinnan hade, innan hon insjuknat, besökt Karlskrona tillsammans med sin fästman. Där hade de besökt olika näringsställen och så »... öfverlastade sig af starka drycker, att de vid hemfärden den 20:de på aftonen knappast förmådde reda sig själva...». Huset hade spärrats. I det andra fallet hade hustrun till den avlidne tagit emot tvätt från Karlskrona. Där ibland fanns kläder från ett koleradrabbat hus. Familjen hade dessutom fått besök av sin son tillsammans med ett annat par från Karlskrona. Det var svårt att veta om personerna från Karlskrona haft med sig sjukdomen eller om den funnits i huset dessförinnan.

I Tving beslöt sundhetsnämnden att sätta ut vakt söder om byn på vägen mot Karlskrona, eftersom många fattiga personer försörjde sig på bärplockning och sålde bären i Karlskrona. Man ville hindra bärplockarna från att föra med sig smittan från staden. Alla som reste till och från Karlskrona skulle rökas, och de som på bivägar smög sig förbi vakten skulle bötfällas, liksom de som inte ställde upp som vakter vid budning. Församlingsborna uppmanades att i möjligaste mån undvika kontakt med staden och anlita de försäljningsställen som låg utanför.

Sundhetsnämnden i Augerum-Lösen ansåg den 12 augusti att inga spärrningar behövdes vidtagas just då, eftersom de fått veta att karantänsbefälhavaren för Blekinge östra di-

strikt meddelat att man skulle bemöda sig om säkerheten för tillfälliga eller nödvändiga kommunikationer. Nämnden önskade också att rökningar skulle utföras vid Vita Krog utanför Karlskrona. Det kunde ha en lugnande inverkan på befolkningen i kringliggande orter.

I Torhamn ansåg nämndens ordförande att det var högst angeläget att sätta igång förberedelserna med att inrätta sjukhus och utse personal. Begravningsplatser var redan tidigare utsedda, och man trodde att de skulle behövas, eftersom det fortfarande gick att sälja sina varor inom Karlskrona med risk för smitta. Visserligen fanns det försäljningställen utanför staden, men de besöktes av några få upphandlare, som vanligtvis »... missbjöd...» på (tog för litet betalt för) varorna. Därför sålde allmogen hellre sina produkter i staden.

En ledamot av sundhetsnämnden från Stenshamn får genom ett brev veta av ordföranden att landshövdingen i en skrivelse meddelat, att en del invånare på Hästholmen och på Stenshamn klagat över att de saknade allt som behövdes till sjukvården och att man inte heller kunde begrava liken ordentligt, varför Stenshamns sundhetsnämnd skulle ordna detta. Några dagar senare svarar sundhetsnämndens ordförande landshövdingen och hänvisar till ett utdrag ur sockenstämmoprotokollet från den 14 augusti. Han skriver att det varit svårt att få de beslutade åtgärderna genomförda, trots att de närvarande verkat villiga att genomföra dem. Men enligt rapporter från sundhetsnämndens ledamöter hade flera hemmansägare nekat att på förhand göra klart likkistorna. En upphandlingsauktion skulle utlysas till söndagen därpå för att få fram sängar m.m., som saknades för sjukvården. Vad det gällde skärgårdsbefolkningen, så var det få personer därifrån som vanligtvis bevisade sockenstämmorna. De som varit närvarande vid mötet hade förklarat att det inte sak-

nades bräder och spik inom skärgården, inte heller personer som kunde förfärdiga likkistor. Men det saknades vilja att hjälpa grannarna på Stenshamn.

Ordföranden avslutar sitt brev till landshövdingen med att det inte kunde vara landshövdingen obekant att Torhamns socken bara består av några få hemman, som för det mesta beboddes av små, på det hela taget obesuttna åbor. De skulle inte, även med den bästa vilja, ha råd med de kostnader som en fullständig sjukvård för med sig för en så stor skärgård. Penningbristen under nuvarande förhållanden blev för var dag mer tryckande och inverkade också på allmogens förmåga att ge de bidrag som nödvändigt erfordrades för sundhetsnämndens och fattigvårdsstyrelsens verksamhet. Till detta kom också att de kommunala bestyren ej omfattades med välvilja av allmogen, som bara såg ökade utgifter och inte de fördelar »...de medföra, om de med hörsamhet och lydnad omfattas...»

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur sundhetsnämnderna efterlevde de förordningar och föreskrifter som kom i samband med epidemierna. Samtidigt ville jag också ta reda på av vilka orsaker man inte gjorde det.

1831 hotade koleran Sverige och myndigheterna började vidtaga åtgärder för att hindra den från att dels komma in i landet, dels sprida sig inom landet om den ändå kom. En av åtgärderna blev de båda kolerakungörelserna samma år. Dessa innehöll regler för hur arbetet skulle organiseras vid en eventuell epidemi.

1834 kom koleran till Sverige och ett av de landskap som drabbades var Blekinge. Rapporteringen till pastorsexpeditioner och sundhetsbyråer var ibland bristfällig, varför det kan vara svårt att helt lita på uppgifterna om antalet döda i kolera i församlingarnas död-

böcker. Nu fick sundhetsnämnderna på allvar ta itu med de problem som uppkom. Man trodde sig kunna hindra kolerans framfart genom att sätta ut spärrar vid genomfartsvägar. Långa avstånd gjorde det ibland svårt för nämnderna att kontrollera hur koleraarbetet bedrevs ute i byarna. De fick inte heller alltid någon anmälan om sjukdomsfall som misstänktes vara kolera. Allmogens liknöjdhet eller rädsla inför sjukdomen bekymrade nämnderna, liksom att deras egna ledamöter ibland uteblev från sammanträdena. En och annan gång får sundhetsnämnden själv stå till svars inför högre instans, när man varit för långsam med att organisera sitt arbete och med att ge de sjuka den hjälp de skulle ha.

Trots allt fann jag att de flesta sundhetsnämnder följde de direktiv som gavs, men att det ibland behövdes kontroller från myndigheterna så att inte rädslan för sjukdomen, kostnaderna, sockenbornas reaktioner eller den allmänna låt-gå-mentaliteten tog överhand och inverkade på deras handlingsförmåga. Det personliga engagemanget hos sundhetsnämndernas ledamöter spelade säkert en större roll än vad den sociala tillhörigheten gjorde, när man skulle lösa de problem som kolera förde med sig.

Not -, käll - och litteraturförteckning

¹ Blekinge Landskansli 1834 III, E IIIc:5, Lla.

² Bergstrand, Hilding (1958), Svenska Läkarsällskapet 150 år, Lund, s. 180.

³ Arvidsson, Sven-Ove (1972), De svenska koleraepidemierna, Stockholm, s. 9-10.

⁴ SFS nr 30, 1831, Bilaga 2, s. 215-216.

⁵ SFS nr 30, 1831, Bilaga I, § 6.

⁶ SFS nr 30, 1831, Bilaga I, § 7.

⁷ Jertborn, Marianne (1992), Läkartidningen, volym 89, nr 46, s. 3943-3947.

⁸ Lindsog, Bengt L. och Zetterberg, Bengt L., Medicinsk miniordbok, Nacka, 1980.

⁹ Öberg, Lars (1968), Kängö karantänsinrättning 1804-1923, Göteborg, s. 10-26.

¹⁰ Edvinsson, Sören (1992), Den osunda staden, Umeå, s. 69.

¹¹ Gustavsson, Rolf Å. (1987), Traditionernas ok, s. 260.

¹² Speck (1993), The Cambridge World History of Human Disease, VIII, 27 Cholera, s. 644-648.

¹³ Arvidsson S.-O. (1972), se ovan, s. 93-127.

¹⁴ Edvinsson, S. (1992), se ovan, s. 62.

¹⁵ SFS nr 30 §12 och nr 51 §11, 1831.

¹⁶ Arvidsson S.-O. (1972), se ovan, s. 170.

¹⁷ Arvidsson S.-O. (1972), se ovan, s. 166-169.

¹⁸ SFS nr 27, 1843.

¹⁹ Arvidsson S.-O. (1972), se ovan, s. 110.

Otryckta källor, Landsarkivet i Lund

Kyrkoarkiv:

Asarum 1821-1841

Bräkne-Hoby 1828-1842

Hällaryd 1818-1832

Lösen 1821-1845

Mjällby 1812-1854

Mörum 1817-1831

Nättraby 1828-1843

Torhamn 1782-1854

Material om sundhetsnämnder finns i:

Blekinge Landskansli 1831, 1834 och 1853, E III c: 3, 4, 5, 7, 8.

Blekinge Landskansli AI aa:2, brevkoncept i kolera-ärenden.

Forntida tecken

– ett unikt ornerat yxskäft från Kongemosekultur

Av Per Karsten, Bo Knarrström & Mats Regnell

Riksantikvarieämbetet UV Syd i Lund

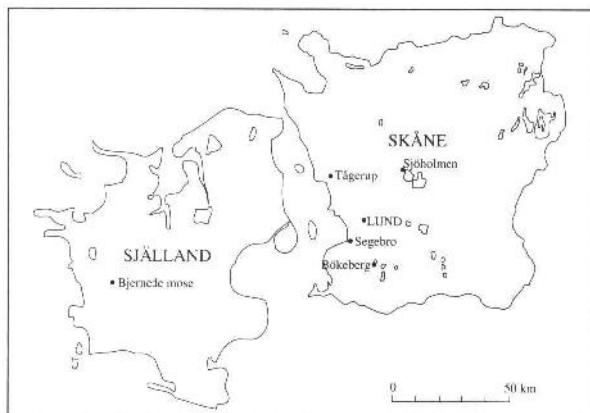
Sökschaktet blir långsamt allt djupare medan dånet från grävmaskinens motor och väsandet av hydrauliken dränker ljuden från den porlande Saxån strax intill. På ett par meters djup når inte decembersolen ned. Schaktets svarta gyttjeväggar bågnar hotfullt när vi snabbt dokumenterar tjärstickor och flintavslag. Nära tre meter ned ersätts gyttjan av sand och skopan drar endast av ett par centimeter vid varje tag. I botten av schaktet börjar vi handrensa sanden och profilen medan en person kontrollerar att inte väggarna rasar. I ena hörnet, längst ned i hålet, lyser övre delen av en gulorange trärot upp den svartgrå sanden. Försiktigt börjar vi handrensa. Fast gyttjan envist klibbar fast vid föremålet upptäcker vi att det rör sig om ett stort ben eller ett horn. Med stelfrusna kupade händer samlar vi lite av det uppsipprande grundvattnet och låter det strila över föremålet. När de första dropparna träffar den släta ytan bildas svarta streck och linjer. Ytterligare lite vatten och strecken bildar mönster. I skårorna samlas den svartgrå gyttjiga sanden och i en skarp kontrast mot den ljusa bakgrunden framträder en oändlig serie figurer.

Efter några mycket hektiska minuter med måttband, ritpapper, provpåsar och kamerablixtar sitter vi tysta i solen och betraktar föremålet framför oss. På en bädd av fuktat tyg ligger glittrande vått ett stycke utsökt konsthantverk från jägarstenåldern. Ett fullständigt bevarat yxskäft av kronhjärtshorn, där linje på linje av rombiska mönster följer skaftets hela längd. Grävmaskinen står tyst nere vid ån och först nu märker vi hur lugnt allting har blivit.

Vid Tågerup, 4 km öster om Landskrona (fig.1), har Riksantikvarieämbetet UV Syd påbörjat undersökningar av en av de största och bäst bevarade bosättningarna från mesolitisk tid i Sydskandinavien.¹ Utgrävningarna ingår som ett led i undersökningarna inför den planerade järnvägen Västkustbanan mellan

Helsingborg och Kävlinge. Under mäktiga gyttjelager påträffades bland annat ett välbevarat ornerat yxskäft av horn (fig. 2) som kan dateras till tidig Kongemosekultur (fig. 3).² Skaftets form och strukturerade ornamentik saknar paralleller i Nordeuropa. Denna artikel skall ses som en första presentation av ett

Fig. 1. Skåne och Själland med fyndplatser som diskuteras i texten markerade.

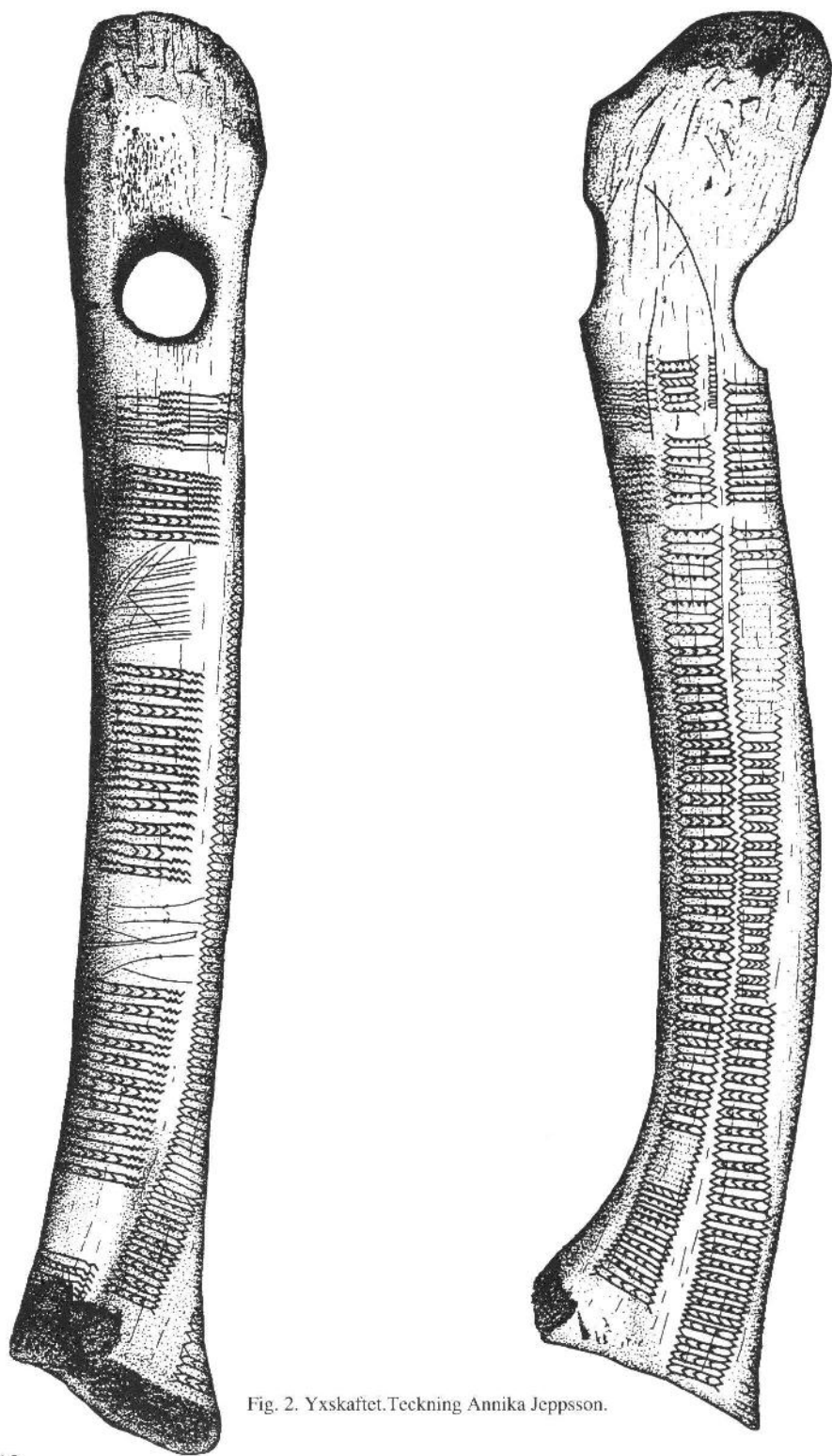
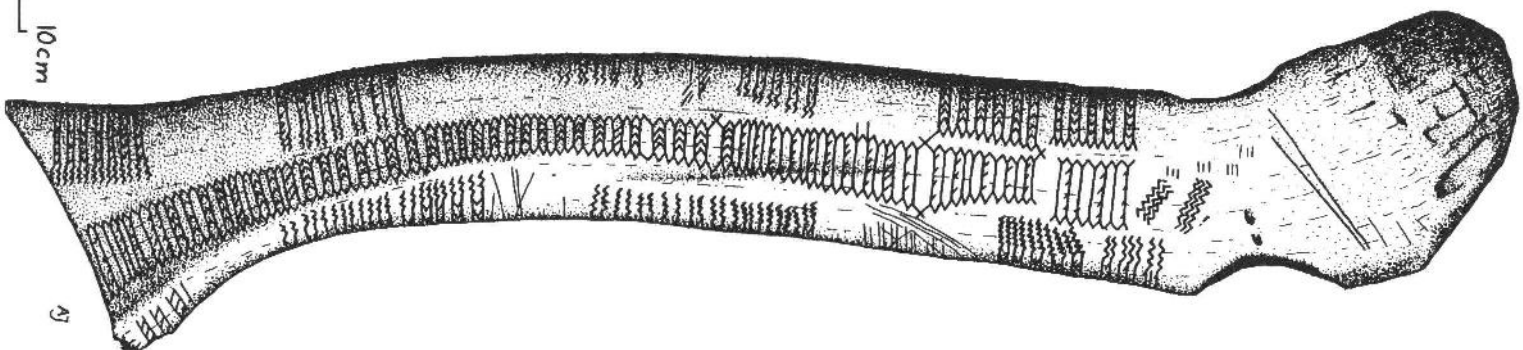
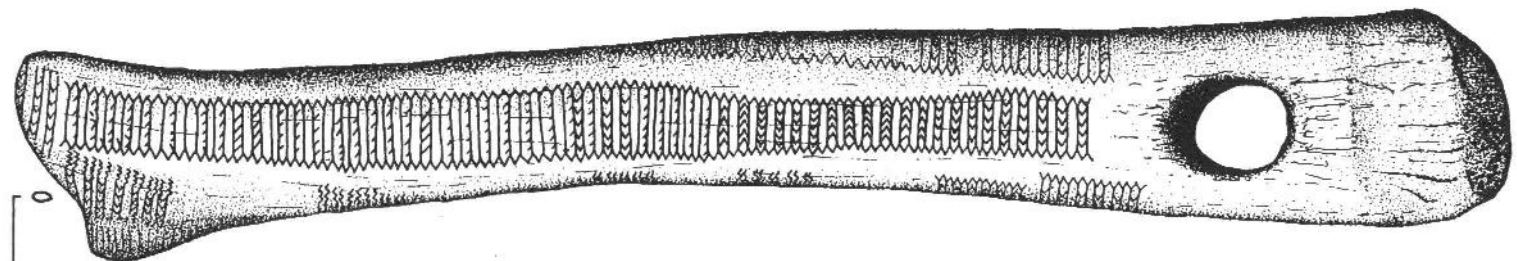

Fig. 2. Yxskaftet. Teckning Annika Jeppsson.

säregt fynd, till vilket både vi och läsarna har anledning att återkomma.

Föremålet

Det mycket väl bevarade, 39,5 cm långa skaftet är tillverkat av horn, troligtvis av kronhjort (fig. 2). Det kan dock inte uteslutas att det är ett s.k. grenhorn av älg. Tjocklek och tvärsnitt talar emellertid mer för kronhjort. Innan hornet blev ornerat har den ursprungliga skrovliga ytan slipats helt slät. Det är endast skaftets huvud ovanför skaftningshålet som har kvar antydningar till de ursprungliga ojämnheter som fanns nära rosenkransen. Skaftningshålet är placerat 6 cm från kranialändan. Hålet är något ovalt och det minsta inre tvär-

snittet mäter ca 2,2 x 2,5 cm. Basen på skaftet låter utnyttja den ursprungliga första förgreningen så att skaftet får en funktionell sväng i basen vilket underlättar ett bra grepp. Yx-skaftet verkar ha en mycket praktisk form och stabilitet som inte skiljer sig nämnvärt från moderna efterföljare. Skaftet har endast smärre skador – en liten bit av distaländan är borta och delar av ytan har utsatts för slitage.

Förutom att skaftet är exceptionellt välbevarat är det utan tvivel den rikt ornerade ytan som främst slår betraktaren med häpnad. Tågerup-skaftet skiljer sig i flera avseenden från tidigare fynd. Den mest framträdande skillnaden är att ornamentiken representerar ett enstaka formelement som med finessartad variation upprepas över hela ytan. Andra or-

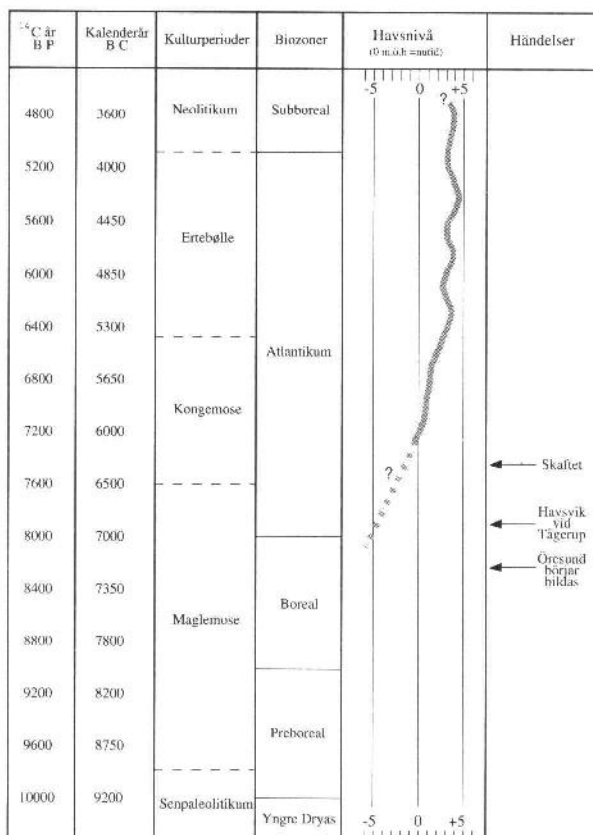

Fig. 3. Sydsandinavisk kronologi och havsnivåförändringar. Kalenderår BC enligt Stuiver & Becker 1993 samt Kromer & Becker 1993.³ Strandförskjutningskurvan från Vedbæk enligt Christensen 1995 kan anses gälla för Tågerup.⁴

nerade föremål är antingen mycket sparsmakat utsmyckade över begränsade delar av ytan eller också, om föremålen har heltäckande ornering, så består ristningarna av en varierad sammansättning av flera olika formelement.

Grundelementen i ornamentiken utgörs av två parallella linjer som i vardera ändar är sammanbundna med utåtpökande vinklar (fig. 4). Dessa romboider är ristade i kortare eller längre följder så att de bildar sammanhängande band. Fyra sådana band löper, i vissa fall med kortare avbrott, i hela skaftets längdriktning. Med enstaka undantag har varannan romboid i dessa band fyllts i med olika ornament. Det vanligaste är vinkelstreck, tre till fem i varje romboid. Antalet vinklar tenderar att bli fler då romboiderna är längre. Dessa vinklar pekar åt samma håll i en följd av romboider, för att sedan avlösas av en grupp där vinklarna pekar i motsatt riktning.

Den näst vanligaste fyllningen är två till sex snedställda hakar som utgår från den ena långsidan av romboiderna. Det förekommer även snedställda streck som ristats mellan romboidernas båda långsidor. Denna sistnämnda dekor markerar ofta ett avbrott i en romboidsekvens där fyllningen utgörs av vinklar. Den fjärde och minst vanliga fyllningen i romboiderna är små vinklar som ristats längs de parallella långsidorna. När dessa förekommer i en rad är de alltid ristade intill den långsida av romboiden som är närmast skaftningshålet. Det är intressant att notera att det vid ett tillfälle förekommer att olika band med romboider är förenade med kryss. Samma typ av kryss återfinns i det längre av banden och är där dessutom placerat vid en romboid som är extra bred.

På ytor mellan romboidbanden återfinns grupper av parallella linjer som avslutas med sicksack-linjer. Även denna figurvariant är fylld med ristningar. Vinklar är vanligast, men även korta hakar och snedstreck förekommer.

Förutom bandmönster uppträder på en yta strax intill skaftningshålet två grupper av vardera tre parallella sicksack-linjer samt fyra grupper om tre korta parallella streck. Dessutom finns på tre ytor, i mellanrummen mellan de närmast »smällkaramellsliknande» figurerna, grupper av raka och böjda linjer. De är till delar parallella men skär även över var-

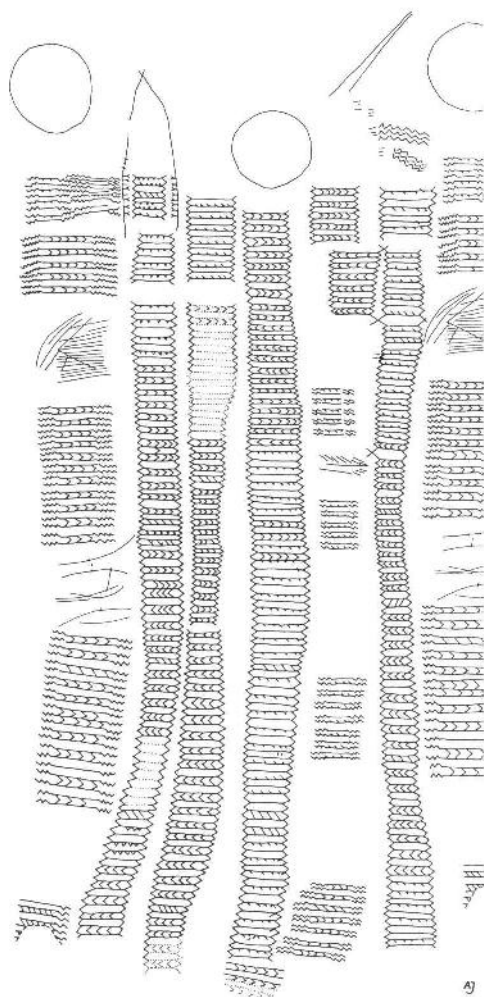

Fig. 4. Ornamentiken på Tågerup-skaftet. Skala 2:3. Notera dubblingen av den vänstra och högra raden i syfte att illustrera avstånden mellan samtliga rader. Teckning Annika Jeppsson.

andra på ett asymmetriskt vis. De sistnämnda grupperna av mer ostrukturerade linjer är till synes grundare ristade än övriga figurer.

Slutligen finns det vid sidan av skaftningshålet en avvikande ristning. Två linjer löper parallellt för att konvergera till en spets. Där linjerna är parallella omsluter de en grupp bestående av fyra fyllda och två ofyllda romboider. Vid romboiderna är linjerna kantade av små »Y»-liknande tecken och enstaka korta streck. Det bör noteras att romboiderna i anslutning till denna inristning skiljer sig från övriga genom att de innehåller flera typer av fyllningar. Dessutom är det endast här som små trianglar uppträder längs *båda* långsidorna.

Ett fragment av hornet, uttaget ur skaftshålets vägg, har ¹⁴C-daterats till 6300 f. Kr. Detta placerar fyndet i tidig atlantisk tid vilket motsvarar tidig Kongemosekultur (fig. 3).

Utblick

Det är nog ingen överdrift att påstå att den mesolitiska ornamentiken tillhör en av de mer svårtillgängliga aspekterna av vår förhistoria. Tydliga tecken och ristningar på horn, trä, ben, bärnsten, flinta och sten möter den nutida betraktaren, men vi förstår dem inte. Är det dekor, klotter, rituella eller mytologiska bilder, stamtecken, grupp- eller klanidentiteter, magiska besvärjelser, kalendrar eller ...? Listan på tolkningsförslag kan göras lång.

Ornerade ben- och hornföremål från mesolitisk tid i Sverige och Danmark utgör sammantaget en stor arkeologisk fyndgrupp. Det finns ännu ingen samlad översikt över den sydsandinaviska mesolitiska konsten varför ingen vet exakt hur många fynd som finns. Fördjupade studier kan dock ge ett betydande nytillskott som helt kan förändra den tidigare kända fyndbilden.⁵ Dessvärre är publice-ringstakten ofta långsam, och flera omfattande utgrävningsprojekt som initierades på

1970- och 1980-talen har inte slutligt redovisats.⁶ Det vore förvånande om det inte i dessa material också finns ornerade föremål. En försiktig uppskattning blir därför att det bör finnas minst 500, men troligen ej över 1000 ornerade föremål. Det finns således ett omfattande jämförelsematerial från ett stort geografiskt område att ta till vid en analys. Många fynd är emellertid att räkna som traditionella lösfynd – de är påträffade i äldre tid och saknar precisa uppgifter om fyndomständigheter och fyndmiljöer. Endast ett fåtal fynd har säkert daterats via ¹⁴C-dateringar, en metod som tyvärr inte lämpar sig för de konserverade föremålen i äldre museisamlingar. Grunden för åldersbestämning är därför fortfarande studiet av stratigrafiska förhållanden och kontextuella sammanhang under kontrollerade förhållanden.

Även vid stora boplotsundersökningar med rika organiska fyndmaterial är det sällsynt att påträffa mer än något enstaka eller högst en handfull ornerade föremål.⁷ Detta förhållande är desto märkligare då vi vet att ben- och hornhantverket var mycket omfattande och kolossalt varierat. På den senmesolitiska boplaten Bökeberg III påträffades ett mycket stort benmaterial i det totalundersökta fyndförande våtmarkslagret.⁸ Bland närmare 10 000 ben- och hornfragment framkom ett stort antal redskap som yxor, flåknivar, punsar och tryckstockar (hornverktyg för uttryckning av flintbitar), men endast tre av dessa var ornerade.⁹ De senaste decennierna har emellertid undersökningarna av de fyndrika mesolitiska boplatserna i inlandet drastiskt minskat. Den nutida torvtäkningsmetoden, med maskinfräsning av stora dränerade torvtytor, medger inte heller de fyndmöjligheter som tidigare fanns med mer manuella metoder. Varje nytt fynd bör således väcka berättigad uppmärksamhet.

Bilden blir också komplicerad av det faktum att ornamentiken, med få undantag, inte

verkar bunden till bestämda föremålstyper. Hornredskap som yxor, hackor eller s.k. »spets- eller slagvapen» utgör tillsammans med benspetsar de vanligaste ornerade föremålen, men en betydande andel av dessa redskap är likväl utan dekor.¹⁰

Tågerup-skaftet – jämförelser

Mot bakgrund av det ovan sagda är det dags att återvända till Tågerupsfyndet. Yxskaftet är ett föremål som verkligen gör skäl för epitetet unikt. Det är inte bara den konsekvent utförda ornamentiken med dess upprepningar av likartade formelement utan också skaftet i sig som placerar föremålet i en arkeologisk särklass.

Tågerup-skaftets form påminner starkt om en del neolitiska skaft med isittande yxblad som är kända från främst trattbägarkultur.¹¹ Föremålets »moderna» utformning är emellertid ett drag som helt saknar paralleller med sydiskandinaviskt mesolitiskt material. Mesolitiska yxskaft är mycket sällsynta fynd, medan yxblad placerade i s.k. skaftningsmellanstycken av horn eller trä förekommer relativt frekvent.¹² De yxskaft som påträffats är främst tillverkade av trä och saknar skafthål.¹³ I några få fall har emellertid kompletta mesolitiska yxor påträffats, bestående av långsmala raka träskaft med hålförsedda yxblad av horn.¹⁴ Det finns även några hålförsedda skaft som är tillverkade av ben eller horn. Dessa är oftast långa, upptill 65 cm, och kraftigt böjda i längdriktningen.¹⁵ Skaft hålen är avlånga eller runda och placerade i den tjockare änden. Det föreligger även ett ytbehandlat streckornerat hornstycke från Kongemoseboplatsen vid Segebro. Detta föremål anses av Larsson vara ett troligt skaft till en yxa, infäst i ett mellanstycke av trä.¹⁶

I Bjernede Mose söder om den berömda Åmosen på Själland påträffades år 1942 ett 55 cm långt, svagt böjt föremål av kronhjorts-

horn.¹⁷ Det något fragmentariska fyndet har liksom Tågerupsfyndet hålet placerat i kranialändan och är fint ytbehandlat. I föremålets längdriktning förekommer långsgående, grovt inristade linjer och band med typisk tidig- och mellanmesolitisk dekor i form av tvärstreck och vinklar. Hornet har av Mathiassen tolkats vara ett spetsvapen¹⁸ – en förklaring som innebär att »vapnet» skulle varit skaftat. Denna föremålskategori förekommer under hela den mesolitiska perioden och är ofta mycket långa, smäckra och ibland försedda med heltäckande ornamentik. Mot den tjockare kranialändan återfinns i regel ett litet hål och distaländan brukar avslutas med en markerad spets. Den rimligaste förklaringen är dock att hornet från Bjernede Mose och andra »spetsvapen» har utnyttjats som skaft.¹⁹

En viktig aspekt av den mesolitiska konsten är hur den synliggjorts i dåtid. Ibland är ornamentiken utförd med så grunda inristningar eller linjer att dekoren endast kan ses i släpljus eller på mycket nära håll. I andra fall förekommer en djup och tydlig ormeringsteknik. Det är inte ovanligt med inläggningar av harts, sot eller annat organiskt material i dekoren.²⁰ Denna skarpa reliefverkan mellan dekor och föremål har gjort mönstret synligt för en betraktare även på långt håll. Mönstret på Tågerup-skaftet tillhör utan tvivel denna senare kategori.

När det gäller ornamentiken på Tågerup-skaftet så finns inga tydliga paralleller i det danska materialet.²¹ Det är möjligt att dekoren och dess grundmönster snarare är en skånsk företeelse, även om en benmejsel från Bohuslän också uppvisar romboider som formelement.²² Ett märkligt fynd gjordes år 1961 vid arkeologiska undersökningar på den klassiska stenåldersboplatsen Sjöholmen i centrala Skåne (fig. 5).²³ Ett antal mindre fragment av ett dekorerat skaftålsförsett kronhjortshorn med två taggar togs upp ur det fyndrika mesolitiska utkastlagret. Efter skick-

ligt konserveringsarbete framträdde en förbluffande rik och heltäckande geometrisk dekor bestående av linjer, band och nätliknande formationer. Med lite god vilja kan två fiskar urskiljas som centralfigurer. Hornföremålet är avbrutet i det 2 cm breda skafthålet,

varför den ursprungliga storleken är okänd. Dateringen bör motsvara tidig Kongemosekultur.²⁴

Det är hos Sjöholmenhornet vi finner den tydligaste parallellen till Tågerup-skaftets formvärld. Föremålet är försett med samma

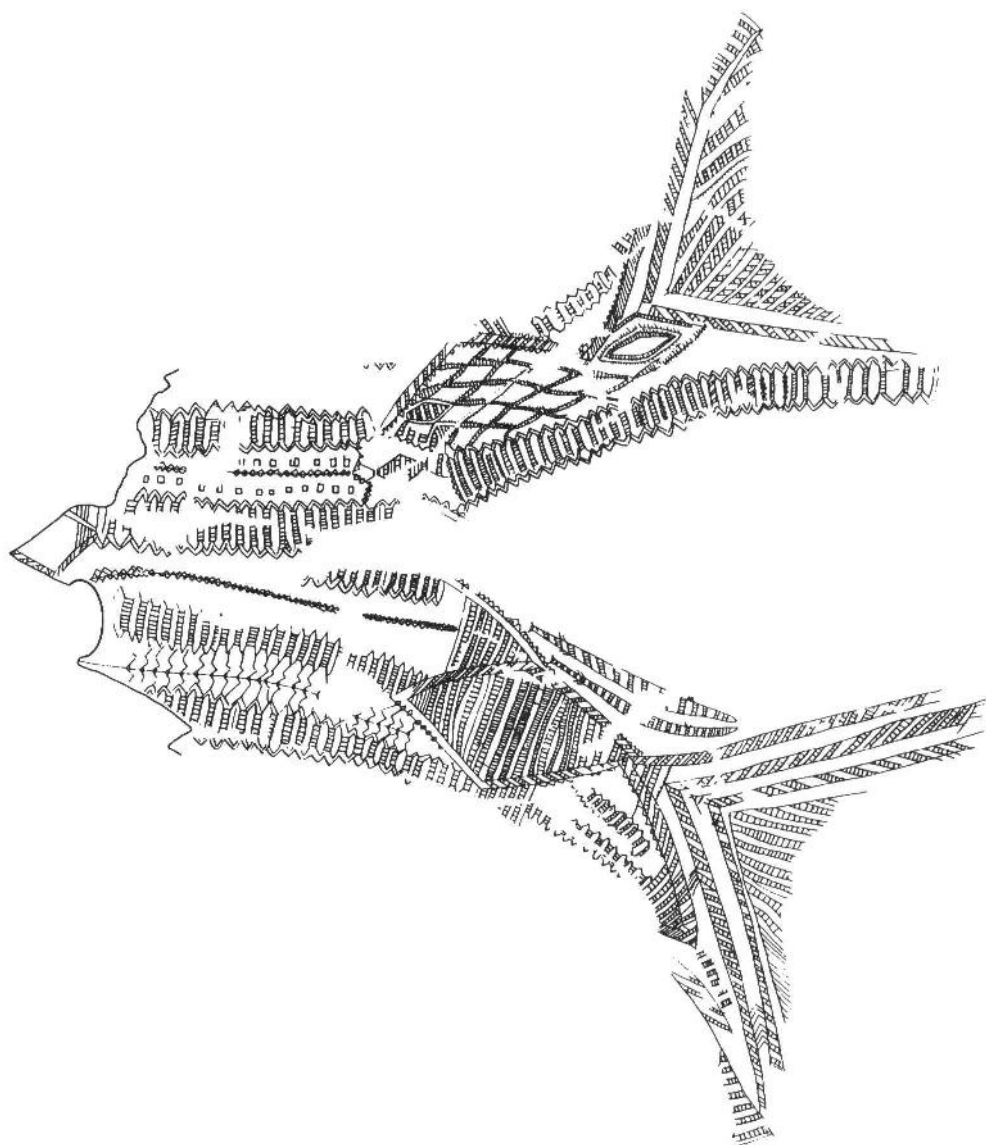

Fig. 5. Det ornerade hornföremålet från Sjöholmen, centrala Skåne. Skala ca 2:3. Efter Larsson 1978 a, fig. 30.

långsgående band av smala romboider, och vi finner också på ett ställe samma typ av förbindelse med sicksack-liknande linjer mellan två grupper av romboider, nära skafthålet. I detaljerna skiljer sig dock de båda föremålen åt. Sjöholmenfyndets romboider är exempelvis ofyllda och avskiljda av rektanglar vilka försetts med horisontella streck, en ornering som också förekommer konsekvent på föremålets övriga dekor. Denna blandning av romboider i band, linjeband och nätmönster förefaller närmast eftersträva en heltäckande pyntning. Tågerup-skaftets konsekventa utnyttjande av samma dekorelement antyder ett helt annat förhållande. Den systematiska upprepningen av likartade formelement i längre eller kortare följder kan kanske ge stöd för åsikten att orneringen är mer än en fantasirik utsmyckning. Representerar ornamentiken istället ett piktogram – med en innebörd bortom det rent estetiska?

Kongemosekultur på Tågerupsnäset

Tågerupsnäset är beläget omedelbart öster om sammanflödet Braån/Saxån. Denna mäktiga platå dominerar den omgivande flacka terrängen, vars lägsta delar intill åarna utgörs av våtmarker. Landmiljön i västra Skåne präglades under mesolitisk tid av ädellövskogar, som var mycket varierade och mosaikartade och där olika träd- och buskslag dominerade beroende på skiftande jordmån och fuktighet.²⁵ Dessutom karakteriserades miljön av våtmarker och vattendrag. Om landmiljön var stabil så var kustområdena, beroende av havsytans nivåfluktuationer, desto mer föränderliga. Under stora delar av tidigmesolitisk tid existerade en landbrygga mellan Skåne och Själland, men drygt 7000 år f. Kr. höjdes vattennivån i södra Östersjön och Öresund bildades.²⁶ Under de nästkommande seklerna bröt havet in i den dåvarande

Saxåns dalgång (fig. 3), och från ca 6700 f. Kr. till en god bit in i neolitisk tid utgjorde näset vid Tågerup den inre delen i en lång havsvik.

Det högre vattenståndet under mesolitisk tid var dock inte stabilt utan fluktuerade avsevärt.²⁷ Miljön vid kusten var därför ytterst föränderlig. Vi måste föreställa oss situationer där tidigare strandnära boplatser blev dränkta på grund av att havsytan höjdes. Under andra skeden rådde ett motsatt förhållande, det vill säga att när havet drog sig tillbaka blottlades nya boplatslägen. Tågerup var således under flera tusen år skådeplatsen för ett möte mellan land och hav. Bosättningen var strategiskt belägen med extremt rika naturresurser i närområdet samt goda kommunikationsmöjligheter till Skånes inland och över sundet.

De mindre provundersökningar som genomförts på Tågerupsnäset har redan givit mycket stora mängder flinta samt ben- och träföremål.²⁸ Av lokalens olika bosättningsfaser är det främst lämningarna från den tidiga Kongemosekulturen som tilldrar sig intresset. Ytterst få kustboplatser från denna period har påträffats och kunskapen om det marina resursutnyttjandet är därför begränsad.²⁹

Sedan tidigare vet vi att Kongemosekulturens flintinventarium till stora delar baserats på framställning av högkvalitativa spån.³⁰ Spånen har utnyttjats som råämnen till bl.a. knivar, sticklar, pilspetsar och borrar. Framställningen av dessa tunna flintklingskrävde stor skicklighet och tillverkningsteknologin var mycket avancerad. Man kan på spånens plattformar se att flintsmederna enbart använt sig av s.k. indirekt teknik. Detta betyder att man använt sig av punsar eller tryckstockar av horn för att mer precist kunna styra avspaltningarna.³¹

Förutom spån tillvaratogs vid provundersökningarna även pilspetsar av olika slag. Den

äldre Maglemosekulturen representeras av Vigmikroliter³², medan olika typer av Blakmikroliter är typiska för övergången till och den allra tidigaste delen av Kongemosekultur.³³ En lancettliknande rombisk mikrolit indikerar att vi i Tågerup även har övergången från Blak- till Villingbækfas. Enligt vedertagen typologi tillhör de rombiska spetsarna den sistnämnda fasen. Förutom mängder av pilspetsar och spån, hittade vi även olika typer av kärnor och yxor som väl passar in i fyndbilderna från de äldre boplatserna (fig. 6).³⁴

På lägre nivåer utanför boplatslagren har vi i djupschakten även kunnat tillvarata föremål av organiskt material. Ett vanligt förekommande inslag i utkastlagren är s.k. tjärstickor vilka troligen har använts som ljuskälla inne i bostäderna. Flera spetsade träpålar har plockats upp i preparat. Dessa har sannolikt suttit neddrivna längs stranden och tjänat som förtöjningsplatser för kanoter eller fasta fis-

keinstallationer. Kotor från väldiga tonfiskar och mägspaltade ben från stora hjorddjur visar att storviltjakter genomförts både till havs och på land. Massor av små fiskkotor från bl.a. torsk och plattfisk kommer från fångster på grunt vatten i närheten av boplatserna.

Träföremål på boplatser från äldre stenålder är mycket sällsynta då materialet kräver speciella och syrefattiga förhållanden för att kunna bevaras. Gytjelagren i Tågerup har utan att skada föremålen skapat dessa förutsättningar, och vid undersökningarna tillvaratogs små träföremål, en tryckstock, en ben-spets och ett hartstuggummi (fig. 7). I gytjans strax intill stranden påträffades även ett välbearbetat, tre meter långt ljusterskaft av trä.

Tuggummit bär avtryck av nedslitna kindtänder. Även om tänderna är relativt små, är det med tanke på förslijtningsgraden troligt att det rör sig om en äldre individ. Hartsen har

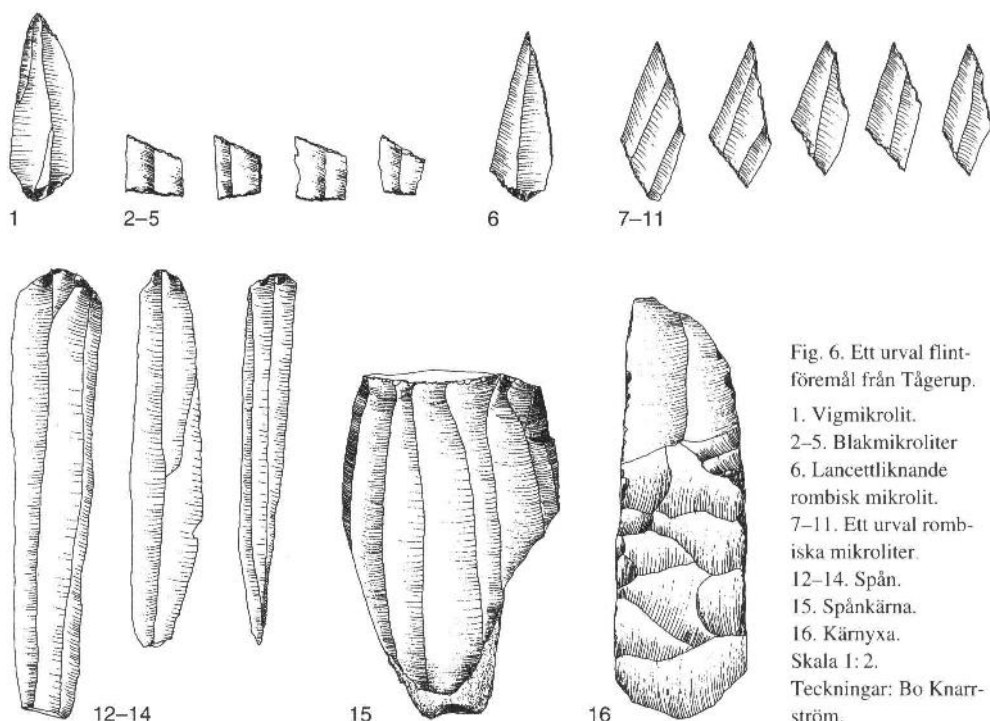

Fig. 6. Ett urval flintföremål från Tågerup.

- 1. Vigmikrolit.
- 2-5. Blakmikroliter
- 6. Lancettliknande rombisk mikrolit.
- 7-11. Ett urval rombiska mikroliter.
- 12-14. Spån.
- 15. Spånkärna.
- 16. Kärnyxa.
- Skala 1: 2.
- Teckningar: Bo Knarrström.

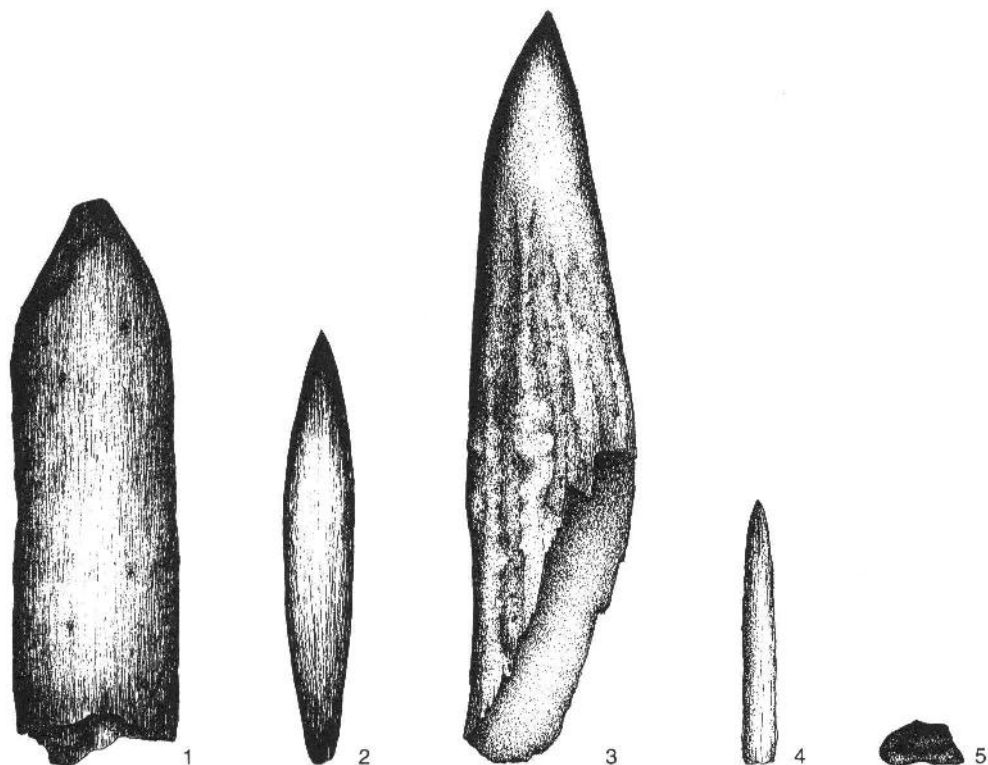

Fig. 7. Föremål av organiskt material från Tågerup. 1. Bearbetat trä. 2. Nätsticka i trä. 3. Tryckstock av kronhjorts-horn. 4. Benspets. 5. Tuggummi. Skala 1:2. Teckningar: Bo Knarrström.

kanske tuggats mjuk för att senare användas som klister eller tätningsmedel.³⁵ I varje provruta som grävdes fanns också frön – bl.a. av hallon och skogskornell – samt mängder av hasselnötsskal som även visar växternas betydelse för boplatens innevånare.

En eventuell slutundersökning kommer att ge ett oöverträffat material från den äldre delen av Västskaenes jägarstenålder. Förutom möjligheten att kunna beskriva okända delar av den materiella kulturen, till exempel trä- och benföremål, kommer paleobotaniska och osteologiska analyser att ge information om människornas levnadsvillkor och deras omgivning. Den dynamiska naturmiljön med förändringar i vattenstånd, flora och fauna kan analyseras och kanske ge svar på frågan om

säsongsbosättningar och vilka faktorer som bidragit till utnyttjandet av kustområdena.

Jakten går vidare

Spekulationerna om varför yxskafet hamnade i vattnet vid Tågerup för 8 000 år sedan är många. De extremt goda bevaringsförhållandena gör att vi kan säga att skafet vid deponeringstillfället var helt intakt och funktionsdugligt, men i total avsaknad av ett yx- eller hackblad. Även om yxhuvudet utgjorts av organiskt material, kan vi med säkerhet konstatera att också detta skulle ha bevarats. Slutsatsen måste därför bli att ett eventuellt yxhuvud avlägsnats innan deponeringen. I jämförelse med den blygsamma tidsåtgången

för tillverkning av exempelvis en flintyx i kärnteknik, så måste yxskftet ha representerat ett högt ekonomiskt värde med tanke på den stora tidsinsatsen vid dess tillverkning.³⁶ Man bör ha i minnet att horn är bland det hårdaste organiska material som finns, och skftet är inte bara kapat, fasat och slipat utan också genomborrat med endast stenverktyg. De precisa och konsekvent utförda inristningarna, ett genomgående skickligt hantverk, kan knappast ha krävt mindre arbetsinsats. Läger man därtill värdet av själva råmaterialet – kanske slutresultatet av en prestigefylld storviltsjakt – måste yxskftet uppfattas som ett svåröverträffat statusobjekt.

Detta leder oss till slutsatsen att skftet deponerats som ett led i en offerceremoni eller annan rituellt handling. Forskningen kring mesolitiska offerfynd befinner sig ännu i ett tidigt skede men förefaller ha stor framtida potential.³⁷ Arkeologiska resultat och socialantropologiska studier från fångst-samhällen världen över visar samstämmigt att vardagliga och rituella handlingar var intimt sammanvävda.³⁸ Det tycks heller inte finnas någon rumslig separation mellan profana och sakrala aktiviteter på mesolitiska boplatser. Det är därför mer regel än undantag att högkvalitativa föremål påträffas tillsammans med sopor i boplatser- och utkastlagren.

De planerade utgrävningarna under 1998 kommer sannolikt att ytterligare belysa denna problematik. Deponeringsmiljön för yxskftet kommer att kunna undersökas och givetvis kommer ornerade föremål fortlopande att utsättas för särskild granskning och minutiösa analyser. Sannolikheten är stor att geografiska skillnader i ornamentiken också avspeglar lokala och regionala jägarsamhällen i södra Skandinavien. Jakten på ledtrådar som kan avslöja de stilistiska uttryckens betydelse går vidare.

Noter

¹ Knarrström, B. 1996. Delsträcka 7A. I Svensson, M. Arkeologisk utredning. Skåne, Malmöhus län, Järnvägen Väst kustbanan, delen Helsingborg-Kävlinge. RAA. *UV Syd Rapport 1996: 25*.

Karsten, P. 1996. Det mesolitiska rummet. I Karsten, P. m.fl. Projektprogram inför arkeologiska förundersökningar av Järnvägen Väst kustbanan, delen Helsingborg-Kävlinge, Malmöhus län, Skåne, 1996. *UV Syd Rapport 1996: 50*.

² Andersson, M. & Knarrström, B. 1998 i prep. Plats 7A: 1 – Ett mesolitiskt boplatsskomplex vid sammanflödet Braån-Saxån. I Svensson, M. & Karsten, P. (red.) Arkeologisk förundersökning. Skåne, Malmöhus län, Järnvägen Väst kustbanan, delen Landskrona-Kävlinge. *UV Syd Rapport 1998*.

³ Stuiver, M. & Becker, B. 1993. High-precision Decadal Calibration of the Radiocarbon Time Scale, AD 1950–6000 BC. *Radiocarbon*, Vol. 35, No. 1.

Kromer, B. & Becker, B. 1993. German Oak and Pine ¹⁴C Calibration, 7200–9439 BC. *Radiocarbon*, Vol. 35, No. 1.

⁴ Christensen, C. 1995. The Littorina Transgressions in Denmark. I Fischer, A. (ed.) *Man and Sea in the Mesolithic. Coastal settlement above and below present sea level*. Oxbow Monograph 53.

⁵ Andersen, S. H. 1980. Ertebøllekunst. Nye østjyske fund af mønstrede Ertebølleoldsager. *KUML 1980*.

– 1997. Ertebølleharpuner og spækhuggertænder. Aspekter af marin fangst i Ertebølletid. *KUML 1995–96*.

⁶ Brinch Petersen, E. 1993. Ældre stenalder. I Hvass, S. & Storgaard, B. (red.) *Da klinger i muld...25 års arkeologi i Danmark*.

Fischer, A. 1993. Mesolitisk inlandsbosættelse. I Hvass, S. & Storgaard, B. (red.) *Da klinger i muld...25 års arkeologi i Danmark*.

⁷ Larsson, L. 1978 a. Mesolithic Antler and Bone Artefacts from Central Scania. *MLUHM 1977–1978*.

– 1978 b. *Ageröd I:B – Ageröd I:D. A Study of Early Atlantic Settlement in Scania*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. No. 12. Lund.

⁸ Regnell, M., Gaillard, M.-J., Bartholin, T. S. & Karsten, P. 1995. The environment and the use of plants by humans during late mesolithic time (Ertebølle culture) at the inland settlement of Bökeberg III, southern Sweden. *Vegetation History and Archaeobotany 4(x) 1995*.

Karsten, P. & Regnell, M. 1995. Bökeberg III – Intryck och avtryck från en senmesolitisk inlandsboplatser. *Limhamniana 1995*.

⁹ Cegielka, S. m.fl. 1995. Jakten på det levande. En analys av det osteologiska materialet från den senmesolitiska boplatsern Bökeberg III. Stencil. Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet Lund.

¹⁰ Lidén, O. 1942. *De flinteggade benspetsarnas nor-*

diska kulturfas. *Studier i anslutning till nya Sydsvenska fynd*. Lund.

¹¹ Becker, C. J. 1945. New Finds of Hafted Neolithic Celts. *Acta Archaeologica*, vol. 16. Köpenhamn.

Nielsen, P. O. 1981. *Stenalderen 2. Bondestenalderen*. Danmarkshistorien. Sesam. Köpenhamn.

¹² Larsson 1978 b.

Bille Henriksen, B. 1979. Ældre stenalder, jægerstenalderen. I Rud, M. (red.) *Jeg ser på oldsager*. Köpenhamn.

¹³ Andersen, S. H. 1981. *Jægerstenalderen. Stenalderen*. Danmarkshistorien. Sesam. Köpenhamn. s. 139 f.

¹⁴ Mathiassen, T. m.fl. 1942. *Dyrholmen. En stenalderboplads paa Djursland*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Arkæologisk-Kunsthistoriske Skrifter, Bind I, Nr 1. Köpenhamn. s. 22 ff.

¹⁵ Mathiassen, T. 1948. *Danske Oldsager I. Ældre stenalder*. Köpenhamn, fig. 145.

¹⁶ Larsson, L. 1982. *Segebro. En tidigatlantisk boplads vid Sege ås mynning*. Malmöfynd 4. Malmö.

¹⁷ Mathiassen, T. 1943. *Stenalderboplads i Aamosen*. Nordiske Fortidsminder 3. Köpenhamn, fig. 37.

¹⁸ Ibid. s. 84.

¹⁹ Livsage, D. 1966. Ornamented Mesolithic Artefacts from Denmark. *Acta Archaeologica*, vol. XXXVII.

Andersen, S. H. 1980.

Sörensen, S. A. 1996. *Kongemosekulturen i Sydskandinaviens*. Egnsmuseet Færgedgården. s. 76 f.

²⁰ Malmer, M. & Magnusson, E. 1955. Mesolitische Harzornamentik. *MLUHM 1955*. Lund.

Larsson, L. 1994. Stenåldern. I *Signums Svenska Konsthistoria*. Lund.

²¹ Jfr Jørgensen, S. 1956. Kongemosen. Endnu en Aamos-Boplads fra Ældre Stenalder. *KUML 1956*. Fig. 7:3, 7a, 8 och 8a.

Brøndsted, J. 1957. Danmarks Oldtid. I. Stenalderen. Köpenhamn. s. 99 ff.

²² Montelius, O. 1917. *Minnen från vår forntid*. I. Stenåldern och bronsåldern, fig. 77.

²³ Larsson 1978 a. s. 59 f.

²⁴ Ibid s. 66.

²⁵ Regnell, M. & Risberg, J. 1998. In prep. Transgressionsstudier och miljöanalys kring Tågerup. I Svensson, M. m.fl. Projektprogram inför arkeologiska slutundersökningar av Järnvägen Väst kustbanan, delen Landskrona-Kävlinge, Malmöhus län, Skåne *UV Syd Rapport 1998*.

²⁶ Björck, S. 1995. A Review of the History of the Baltic Sea, 13,0–8,0 ka BP. *Quaternary International*, Vol. 27. s. 19 ff.

²⁷ Christensen, C. 1994. Lammefjorden. *NNU Rapport nr. 16**.

²⁸ Andersson, M. & Knarrström, B. 1998. In prep.

Karsten, P. & Knarrström, B. 1998. Kompletterande förundersökning av plats 7A:1. I Svensson, M. & Karsten, P. (red.) *Arkeologisk förundersökning. Skåne, Malmöhus län, Järnvägen Väst kustbanan, delen Landskrona-Kävlinge. UV Syd Rapport 1998*.

²⁹ Andersen, S. H. 1993. Kustens bopladser. I Hvass, S. & Storgaard, B. (red.) *Da klinger i muld... 25 års arkeologi i Danmark*. Köpenhamn.

³⁰ Grøn, O. & Sørensen, A. S. 1995. Aggemose. An Inland Site from the Early Kongemose Culture on Lange-land. *Journal of Danish Archaeology*, Vol. 11. Odense.

³¹ Knarrström, B. & Wrentner, R. 1996. Diagnostik av plattformar. *Bulletin för arkeologisk forskning i Syd-sverige. 1996: 2–3*. Lund.

Andersson, M., Karsten, P., Knarrström, B. & Svensson, M. 1997. Väst kustbanan – I Stenåldersdalen – De paleolitiska och mesolitiska fynden från förundersökningarna i Saxådalen. *Bulletin för arkeologisk forskning i Syd-sverige 1997: 1*. Lund.

³² Karsten, P. & Knarrström, B. 1997. Norra Skåne – ett tidigmesolitiskt centrum. *Ale 1996: 4*.

Vang Petersen, P. 1993. *Flint fra Danmarks oldtid*. København.

³³ Grøn, O. & Sørensen, A. S. 1995.

³⁴ Sørensen, S. A. 1996.

³⁵ Regnell m.fl. 1995.

³⁶ Jensen, G. 1991. Ubrugelige økser? Forsøg med Kongemose- og Ertebøllekulturens økser af hjortetak. I Madsen, B. (red.) *Eksperimentel Arkæologi. Studier i teknologi og kultur, Nr. 1*. Lejre.

³⁷ Larsson, L. 1978b, s. 163 ff.

Trönndahl, C. 1993. *Rituell tradition och social förändring. Mesolitiska deponeringar med utgångspunkt från Hindby offerkärr, Malmö*. Stencil. Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet. Lund.

Karsten, P. 1994. Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd. *Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8º No. 23*. Lund.

³⁸ Ericsson, C. & Lindblad, J. 1995. *I vått och torrt på Bökeberg III – en studie baserad på artefakter från en mesolitisk inlandsboplads i Skåne*. Stencil. Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet. Lund.

Karsten, P. & Regnell, M. 1995.

Hultkrantz, Å. 1975. Ekologiska perspektiv på arktiska och subarktiska jägarreligioner (där anförd litteratur). I Hvarfner, H. (red.) *Jakt och fiske. Nordiskt symposium om livet i en traditionell jägar- och fiskarmiljö från förhistorisk tid fram till våra dagar*. Luleå.

Skånelandslitteratur 1995

Bibliografi i urval

Sammanställd av Malmö stadsbibliotek

Till ALE:s läsare

Fram till 1984 innehöll varje ALE-årgång en förteckning över Skånelandslitteratur. Denna framto-
gs med benägen hjälp från universitetsbiblioteket i Lund. När den personella resursen inte längre
fanns, utgick förteckningen.

Flera läsare har emellertid efterlyst en årlig bibliografi i likhet med den gamla och med detta nr
av ALE väckes traditionen till liv – dock i något annan skepnad.

Malmö stadsbibliotek publicerar årligen en bibliografi över nyutkommen Skånelitteratur och
ALE-redaktionen har genom bibliotekets välvilja fått använda sig av områdena arkeologi och
historia. En viss eftersläpning får läsarna acceptera. I detta nummer inflyter litteraturförteckningen
för 1995, i ett av de kommande numren följer den från 1996. Bibliografin för 1997 är för närva-
rande under arbete på biblioteket.

Till ALE:s läsare i Halland och Blekinge måste vi med beklagande skriva att vi i nuläget inte
kan ge samma service.

Redaktören

Arkeologi

Arkeologi allmänt

Sjöström, Arne, Stenåldersforskning kring
Ringsjön – igår och idag. – (Frostabygden
1995, s. 16–24 : ill., kart.)

Wrang, Stefan, Minnen och sammanhang : om
fasta fornlämningar i södra Göinge. –
(Västra Göinge hembygdsförenings skrift-
serie 43(1995), s. 3–30 : ill., litt.)

Särskilda orters arkeologi

Foteviken:

Ingelman-Sundberg, Catharina, Foteviken,
en historisk skattkammare? – (Förf:s Bland
hajar, karlar och vrak. – Stockholm, 1995,
s. 195–204)

Ingelman-Sundberg, Catharina, Vikinga-
skepp i Foteviken. – (Förf:s Bland hajar,
karlar och vrak. – Stockholm, 1995,
s. 185–194 : ill.)

Vikingarnas Fotevik / [Stiftelsen Fotevikens
Maritima Centrum]. – Höllviken, 1995. –
4, [4] bl. : ill.

Glimmingehus:

Jönsson, Lars, Glimmingehusprojektet : ar-
keologiska undersökningar 1993–1994 :
Glimminge 39–44, 39: 6 Vallby sn, Skåne :
fornlämning 5. – Lund, 1995. – 91, 36 bl.,
11 pl. – bl. : ill., kart. – (Rapport / Lunds
universitets historiska museum ; 2)

Hyby:

Karsten, Per, Bökeberg III – intryck och av-
tryck från en senmesolitisk inlandsboplats /
av Per Karsten och Mats Regnell. – (Lim-
hamniana 1995, s. 72–83 : litt.). – Om ut-
grävningar söder om Yddingesjön.

Krappierup:

Carelli, Peter, Krappierups slott : arkeolo-
giska undersökningar på parterrenna 1992/
1994 : Krappierup 19: 1. – Lund, 1995. – 21
bl. : ill. – (Rapport / Borgen i bygden ; 8)

Lindholmen:

Lindholmen : medeltida riksborg i Skåne / re-
daktörer Mats Mogren & Jes Wienberg.
– Stockholm, 1995. – 278 s. : ill., kart., tab.,

litt. – (Lund studies in medieval archaeology; 17)

Lund:

Andrén, Anders, Lundagård före Hårleman : arkeologisk utredning inför trädförnyelseprojektet i Lundagård / Anders Andrén, Peter Carelli, Torvald Nilsson. – Lund, 1995. – 22 s. : ill. – (Arkeologiska rapporter från Lund ; 9)

Maglarp:

Stjernquist, Berta, Om järnåldersgravfältet vid Albäcksån i Maglarp. – (Ale 1995: 3, s. 17–21 : ill.). – Vid Albäcksån i sydvästra Skåne finns ett stort gravfält som vittnar om en rik bebyggelse från järnåldern.

Norra Nöbbelöv:

Rönn, Viveka, Norra Nöbbelövs kyrkogård : arkeologisk undersökning i 2 delar 1995. – Lund, 1995. – 31 bl., 18 pl.-bl. : ill., tab. – (Arkeologiska rapporter från Lund ; 11)

Trelleborg:

Trelleborgen / För. Trelleborgen i Trelleborg. – Trelleborg, 1995. – 53 s. : ill., kart., litt. – Innehåll bl.a.: S. 11–14: Inledning – en trelleborg i Trelleborg / Mats Riddersporre och Ulf Bingsgård. – S. 15–28: En skånsk trelleborg / Bengt Jacobsson. – S. 29–39: Trelleborgarna i Danmark och trelleborgen i Skåne / Ulf Näsman.

Trelleborgen : en av Harald Blåtands danska ringborgar / Bengt Jacobsson ... – Trelleborg, 1995. – 208 s. : ill., kart., litt. + 2 bil. – Innehåll: S. 9–62: Den arkeologiska undersökningen / Bengt Jacobsson. – S. 63–156: Rekonstruktionen av trelleborgen / Eje Arén. – S. 157–206: Makten, livet och döden : en berättelse / av K. Arne Blom.

Valleberga:

Strömberg, Märta, Fornminne med många uttolkare : Ales stenar inspirerar fackmän och

allmänhet. – (Ale 1995: 4, s. 1–15 : litt.). – Ale stenar i Kåseberga, [Valleberga sn]. En summering av hur man sett stenarna i ett längre perspektiv.

Strömberg, Märta, Teater, musik, poesi och bröllop vid Ale stenar : nutidsmänniskors behov av forntida helgedomar. – (Ale 1995: 1, s. 17–24 : ill., litt.). – Ale stenar vid Kåseberga, [Valleberga sn].

Historia

Historia allmänt

Ambrius, Jonny, Skånes historia i årtal : från 550 till 1720 : [en handbok]. – Malmö, 1995. – 78 s. : litt.

Ambrius, Jonny, Skånes historia i årtal : från 550 till 1720 : en handbok. – Ny utg. – Vällingby, 1995. – 176 s. : ill.

Häggman, Bertil, Om Danernas urhem och Göinge. – (Saxo 11(1995), s. 65–74 : ill.)

Kullamannen : fredlös och fri. – Kristianstad, 1995. – 239 s. : ill., kart. – Artiklar, berättelser och sägner med anknytning till Skånelands, Skånes och Kullabygdens historia. Innehåller bl.a. fredsdokumentet från Roskilde 26/2 1658 s. 184–195.

Medeltiden

Flensmarck, Tor, Prins Olofs kors : Skånelands sägner 7. – (Saxo 11(1995), s. 62–64 : ill.). – Norr om Råån [Ottarp sn] vid Tågarpes gästis i nordvästra Skåne står ett enkelt träkors.

Moberg, Ove, Trekungaslaget vid Helgeå. – (Ale 1995: 4, s. 16–24 : litt.). – Slaget utkämpades sannolikt 1026. Det var den danske kungen Knut den store som drabbade samman med Olav Haraldsson (Olav den helige) av Norge och sveakungen Anund Jakob.

Nordberg, Michael, I kung Magnus tid : Norden under Magnus Eriksson : 1317–1374.

- Stockholm, 1995. – 361 s., [24] pl.-s. : ill.
- Mycket om Skåne, bl.a. När Skåne och gutarna föll i danskarnas händer s. 257 ff.
- Skansjö, Sten*, Lindholmens borg – ett skånskt riksfäste i 1300-talets politiska spel. – (Ale 1995: 2, s. 17–31 : ill.). – Här ägde ett viktigt toppmöte rum 1395 som resulterade i den nordiska trestatsunionen.
- Nya tiden 1520–1900*
- Dennerborg, Gunnel*, Byordningar som en del av försvenskningen. – (Gärds härads hembygdsförenings årsbok 1995, s. 66–72 : litt.)
- Lindqvist, Herman*, Historien om Sverige. – Storhet och fall. – Stockholm, 1995. – 719 s. : ill. – Bl.a. om Skånska kriget 1675–79 s. 148–187.
- Nilsson, Fredrik*, 30 november. – (Lundalinjer 111, 1995, s. 39–42). – Om Karl XII-dagens firande i Lund.
- Orsander, Carl-Olof*, Förr förtryckta – nu undertryckta. – (Saxo 11(1995), s. 18–21 : litt.). – Om Gustaf II Adolfs vinterfälttåg i Skåne i februari 1612.
- Rooth, Henry*, Gustav IV Adolf i Helsingborg / av Henry och Margit Rooth. – (Kring Kärnan 24(1995), s. 55–71 : ill.). – Omständigheterna kring Gustav IV Adolfs olika besök i Helsingborg åren mellan 1801 och 1807.
- Åberg, Alf*, Kampen om Skåne under försvenskningstiden. – Stockholm, 1995. – 191 s. : ill., litt. – Bl.a. om kriget 1657–58, freden i Roskilde 1658, kriget 1658–60, Malmösammansvärjningen 1658, freden i Köpenhamn 1660, Malmö recess 1662, bondefreder, snapphanar och friskyttar, Skånska kriget 1675–79 och försvenskningprocessen.
- Historiska hjälpvvetenskaper*
- Flensmarck, Tor*, Hjulet rullar ... : en dansk-skånelandsk släktkrets 1. – (Saxo 11(1995), s. 108–117 : ill., litt.). – Om släkter med hjul i sitt vapen.
- Nilsson, Torsten*, Bondetåg och Stenbocksfanor. – (Saxo 11(1995), s. 75–86 : ill., litt.). – Magnus Stenbock lät 1711 tillverka skånska häradsflaggor, som även användes vid bondetåget 1914.
- Silvegren, Ulla W.*, Skånelands mynthistoria. – (Myntningen i Sverige 995–1995. – Stockholm, 1995, s. 265–284 : ill., litt.)

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1998, 125 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Docent Sten Skansjö, Lund, ordf., landsarkivarie Jan Dahlin, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, fil. dr Lars Berggren, Lund, professor Björn Berglund, Lund, länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, docent Thomas Germundsson, Lund, universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, arkivarie Anders Salomonsson, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund, professor Anna Christina Ulfspärre, Lund, antikvarie Pablo Wiking-Faria, Varberg. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE

UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA

OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING

OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

BIRGITTA SCHÖLD Några blekingska sundhetsnämnders
arbete mot koleran 1831, 1834 och 1853

1

PER KÄRSTEN, BO KNÄRRSTRÖM & MATS REGNELL Fornida tecken
– ett unikt ornerat yxskaft från Kongemosekultur

17

Skånelandslitteratur 1995

30

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-run – i
runhandskriften av den medeltida Skånelagen, som var gällande i
Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.